

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์คติความเชื่อ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเจดีย์ หรือปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดลำปาง รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 สถานะภาพความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพระธาตุเจดีย์หรือปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดลำปาง
 - 2.1.1 ประวัติศาสตร์ของเมืองเขลางค์นครและนครลำปาง
 - 2.1.2 พระธาตุเจดีย์สำคัญของจังหวัดลำปาง
 - 2.1.3 คติความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเจดีย์ หรือปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดลำปาง
 - 2.1.4 รูปแบบสถาปัตยกรรม
 - 2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้
 - 2.2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
 - 2.2.2 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญานิยม
 - 2.2.4 ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองหรือทฤษฎีคอนสตรัคชันนิสซึม (Constructionism)
 - 2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.3.1 เอกสารและหนังสือ
 - 2.3.2 งานวิจัย
 - 2.4 กรอบแนวคิดการศึกษา
- ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพระธาตุเจดีย์หรือปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดลำปาง

พื้นที่ของจังหวัดลำปางซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ก่อนการรวมหัวเมืองประเทศราชเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ในปัจจุบันล้านนาเป็นดินแดนที่ประกอบด้วยพื้นที่ใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันโดยมีจังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

จังหวัดลำปางถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1,300 ปี เป็นเมืองที่จัดอยู่กลุ่มล้านนาตะวันตกซึ่งเป็นจังหวัดที่สำคัญ เนื่องจากลำปางถูกผนวกเข้าด้วยกันตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายตอนต้น และในสมัยรัตนโกสินทร์ในยุคฟื้นฟูล้านนาบ้านเมืองมีเจ้านายเชื้อสายเจ้าเจ็ดตนแยกย้ายกันปกครอง จึงเกิดความสัมพันธ์กันตลอดมา¹ จนมาถึงสมัยหริภุญไชย (พระนางจามเทวี) เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชื่อของเมืองเขลางค์อันเป็นเมืองในยุคแรกๆ และเมืองนครลำปาง ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง ทั้งจากตำนานศิลาจารึกพงสาวดาร และจากคำที่นิยมเรียกกันโดยทั่วไปอย่างแพร่หลาย ได้แก่ตำนานจามเทวีชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเจ้าเจ็ดตน พงสาวดารโยน

ชื่อของคำว่า “ลำปาง” มาจากชุมชนลำปางหลวงเรียกว่า ลัมภะกะปปะนคร ในเอกสารหรือตำนานต่างๆ ได้เรียกชื่อเมืองลำปางซึ่งจะแตกต่างกัน อาทิเช่น “เมืองเขลางค์นคร” หรือ “นครเขลางค์” เป็นชื่อในการสร้างเมืองหริภุญไชย และใช้มาจนถึงตามตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ที่แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2060-2071 และศิลาจารึกหลักที่ 78 พ.ศ. 2339 ก็ยังเรียกว่านครเขลางค์และในส่วนของ “เมืองอาลัมพางค์” เป็นส่วนในชื่อเมืองที่เจ้านันทยศสร้างให้พระนางจามเทวี “เวียงคอกว้าว” หรือ “เขลางค์คอกว้าว” เป็นชื่อเมืองลำปางสมัยเจ้าทิพย์ช้าง (พระยาสุลวะลือไชย) ซึ่งเป็นผู้ครองเมืองลำปาง ในส่วนของคำว่า “เมืองนคร” ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าติโลกราชและต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเอกสารเรียกว่า คำว่า “ละกอน” หรือ “ละคร” (นคร) ในสมัยรัชกาลที่ 4 พบว่ามีการใช้คำว่า “นครลำปาง” เป็นการเรียกชื่อชุมชนเมืองเขลางค์ และชุมชนลำปางร่วมกัน จนเปลี่ยนชื่อเหลือเพียงจังหวัดลำปางในสมัยรัชกาลที่ 5 และเรียกใช้จนมาถึงปัจจุบันนี้²

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), หน้า 23-24.

² อรุณรัตน์ วิเชษฐiewicz, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : ตรัสวิน, 2543), หน้า 141.

คำว่า “ละคอน” หรือ “ละคร” เป็นชื่อสามัญของเมืองเขลางค์ที่นิยมเรียกกันอย่างแพร่หลายทั้งในตำนานและภาษาพูดโดยทั่วไป แม้แต่จังหวัดใกล้เคียงเช่น เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย แพร่ น่าน มักจะเรียกชาวลำปางว่า “จาวละคอน” ซึ่งหมายถึง ชาวนคร คำว่าละคอนมีชื่อทางภาษาบาลีว่าเรียกว่า “เขลางค์” เช่นเดียวกับ ละพुरหรือลำพูน ซึ่งทางภาษาบาลีเรียกว่า “หริภุญไชย” และเรียกลำปางว่า “ลัมภกัปปะ” ดังนั้น เมืองละคอนจึงหมายถึง บริเวณอันเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์คือเมืองโบราณรูปหอยสังข์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง อยู่ในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางส่วนคำว่า “ลำปาง” เป็นชื่อที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในตำนานพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีว่า “ลัมภกัปปนคร” ตั้งอยู่บริเวณลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางไปทางทิศใต้ตามแม่น้ำวังประมาณ 16 กิโลเมตร อันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน ตัวเมืองลัมภกัปปนครมีพื้นที่ประมาณ 220 ไร่

2.1.1 ประวัติศาสตร์ของเมืองเขลางค์นครและนครลำปาง

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1,300 ปีตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ที่มีลักษณะเป็นแนวยาวเหนือ-ใต้ ด้านตะวันตกเป็นเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก (ขุนตาล) ด้านตะวันออกเป็นเทือกเขาผีปันน้ำกลาง ที่ราบลำปางมีลักษณะเป็นที่ราบไม่ต่อเนื่อง แบ่งได้เป็น 3 ตอนคือ ตอนบน ตอนกลาง ตอนใต้

การสร้างบ้านเมืองแปลงเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำวังในสมัยหริภุญไชย มีปรากฏในเอกสารต่างๆ เช่นตำนานจามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา แต่ก็มีกรกล่าวว่ศูนย์กลางอยู่ที่หริภุญไชย โดยลักษณะของเมืองจะพบว่ามีคันคูล้อมรอบ 3 ชั้น (แต่ปัจจุบันเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้น) นอกจากนี้พบเศษกระเบื้อง ภาชนะดินเผา เศียรพระพุทธรูปดินเผา สมัยหริภุญไชยและสถาปัตยกรรมสมัยหริภุญไชย สันนิษฐานว่าเมืองลัมภกัปปะนี้น่าจะเป็นเมืองกัลปนาสงฆ์ (เมืองทางศาสนา) มากกว่าจะเป็นเมืองทางอาณาจักรที่มีอำนาจทางการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นระเบียบแบบแผน

เมืองเขลางค์อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวังมีประตูเมืองสำคัญ 6 ประตู คือ ประตูนกกดด้านตะวันตก ประตูตาลด้านเหนือ ประตูม้าด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ประตูผาบ่อง และประตูท่านางเหลียวด้านตะวันออก และประตูป่องด้านทิศใต้ นอกจากนี้ยังพบถนนโบราณจากประตูตาลไปยังบริเวณวัดร้างพันเชิง วัดกู่คำ และวัดร้างกู่ขาว ที่วัดกู่ขาวนี้เป็นที่ประดิษฐานพระสิขิปฏิมา อันได้จากพระเจ้าอนรุทธแห่งพุกามถวายแก่พระนางจามเทวีครั้งเสด็จนครเขลางค์

ครั้งในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ความสำคัญของเมืองลำปางเขลางค์ในสมัยเจ้าอนันตยศนั้น เปรียบเสมือนเมืองหลวงคู่แฝดของหริภุญไชย เป็นศูนย์กลางการปกครอง แม้จากหลักฐานที่ปรากฏ อยู่จะพบโบราณวัตถุร่วมสมัยกับหริภุญไชยเป็นจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับในบริเวณแอ่งลำพูน- เชียงใหม่

ตามตำนาน วัดพระธาตุลำปางหลวง ได้กล่าวถึงเรื่องราวของเมืองลำปางไว้ว่า “พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปตามบ้านเมืองน้อยใหญ่ทั้งหลาย” พระพุทธเจ้าจึงไปหยุดที่บ้านชื่อ ลัมพกรวัน พระพุทธเจ้านั่งอยู่เหนือค่อมอนน้อย สูงสะหน้อย ยังมีลัวะ ชื่ออ้ายคอน มักพบ พระพุทธเจ้าเอาน้ำผึ้งใส่กระบอกไม้ป้างมาหื้อทานแก่พระพุทธเจ้า กับหมากป้าว 4 ลูก พระพุทธเจ้า ยื่นบอกน้ำผึ้งหื้อแก่หมาทาน ท่อดกตกปากบาตร พระพุทธเจ้าฉันแล้ว ช้ดบอกไม้ไปตกหนเหนือ แล้วพระพุทธเจ้าทำนายว่า สถานที่นี้จักเป็นเมืองอันหนึ่งชื่อ “ลัมภางค์” ดังนั้นนามเมืองลำปาง จึงหมายถึงชื่อของเมืองอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน

จังหวัดลำปางเดิมชื่อ “เมืองนครลำปาง” จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุไว้ อย่างชัดเจน ได้แก่ ศิลาจารึก เลขทะเบียน ลป.1 จารึกเจ้าหมื่นคำเพชรเมื่อ พ.ศ. 2019 และศิลาจารึก เลขทะเบียน ลป.2 จารึกเจ้าหาญสีหัต ได้จารึกชื่อเมืองนี้ว่า “ลคอร” ส่วนตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ดำเนินเมืองเชียงแสน ตลอดจนพงศาวดารของทางฝ่ายเหนือ ก็ล้วน แล้วแต่เรียก ชื่อว่า เมืองนครลำปาง แม้แต่เอกสารทางราชการสมัยรัตนโกสินตอนต้น ก็เรียก เจ้าเมืองว่า พระยานครลำปาง นอกจากนี้จารึกประตูประอุโบสถวัดบุญญาวิทยาร ก็ยังมีข้อความ ตอนหนึ่งจารึกว่า เมืองนครลำปาง แต่เมื่อมีการปฏิรูปบ้านเมืองจากมณฑลเทศาภิบาลเป็นจังหวัด ตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2459 ปรากฏว่า ชื่อของเมืองนคร ลำปาง ได้กลายมาเป็นจังหวัดลำปาง มาจนกระทั่งทุกวันนี้

ประวัติความเป็นมาของเมืองนครลำปาง

เรื่องราวของเมืองนครลำปางในยุคแรกๆ หรือยุคเมืองเขลางค์นั้น ส่วนใหญ่ทราบ หลักฐานในตำนาน ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งได้กล่าวถึงประวัติการสร้างเขลางค์ ในราวต้น พุทธศตวรรษที่ 13 ว่า

ในราว พ.ศ. 1200 พระสุเทวฤๅณีย์ ซึ่งอาศัยอยู่ที่คอดยสุเทพได้เชิญชวนให้พระสุกทันตฤๅณีย์ แห่งละโว้ มาช่วยกันสร้างเมืองนครหริภุญชัย เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงไปทูลขอผู้ปกครองจากพระเจ้า นพราชกษัตริย์แห่งละโว้ (ลพบุรี) ซึ่งได้ประทานพระนางจามเทวี ราชธิดาให้มาเป็นผู้ปกครอง พร้อมกับนำพระภิกษุสงฆ์ผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎก พราหมณ์โหรา นักปราชญ์ราชบัณฑิต แพทย์

ช่างฝีมือ เศรษฐี คหบดีอย่างละ 500 คนมาด้วย ขณะนั้นพระนางทรงครรภ์ เมื่อมาถึงได้ราว 3 เดือน ก็ประสูติพระโอรสฝาแฝด ผู้พี่ทรงพระนามว่า “เจ้ามหันตยศุมาร” ส่วนผู้น้องทรงพระนามว่า “เจ้าอนันตยศุมาร” เมื่อพระโอรสทั้ง 2 ทรงเจริญวัยขึ้น ประกอบกับพระนางชราภาพมากแล้ว จึงได้ทำพิธีราชาภิเษกให้ เจ้ามหันตยศุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญไชย ส่วนเจ้าอนันตยศุมารทรงดำรงตำแหน่ง อุปราช

ตำนานเล่าว่า เมื่อพระนางจามเทวีได้ราชาภิเษก ให้เจ้ามหันตยศุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ ครองเมืองหริภุญไชยแล้ว ฝ่ายเจ้าอนันตยศุมารก็ปรารถนาอยากไปครองเมืองแห่งใหม่ จึงนำความ ขึ้นกราบบังคมทูลให้พระมารดาได้ทรงทราบ พระนางทรงแนะนำให้ไปหา ฤๅษีวาสุเทพ เพื่อขอให้ สร้างเมืองถวาย แต่ฤๅษีวาสุเทพได้แนะนำให้ไปหาพรานเขลางค์ซึ่งอยู่ที่ภูเขาบรพต ดังนั้นพระเจ้า อนันตยศจึงพาข้าราชการเสด็จออกจากหริภุญไชยไปยังเขลางค์บรพต ครั้นเมื่อพบพราน เขลางค์แล้ว ก็ทรงขอให้นำไปพบพระสุพรหมฤๅษีบนคอยงามหรือภูเขาสองยอด แล้วขออาราธนา ช่วยสร้างบ้านเมืองให้ พระสุพรหมฤๅษีจึงขึ้นไปยังเขลางค์บรพตเพื่อมองหาชัยภูมิสร้างเมือง เมื่อมองไปทางยังทิศตะวันตกของแม่น้ำวังกนที ก็เห็นสถานที่แห่งหนึ่งเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม จึงได้สร้างเมืองขึ้นที่นั่น โดยกำหนดให้กว้างยาวด้านละ 500 วาแล้วเอาศิลาบาตรก้อนหนึ่งมา ตั้งเป็นหลักเมืองเรียกว่า “ผาป่อง” เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงขนานนามตามชื่อ ของนายพระพรหม ผู้นำทางและมีส่วนร่วมในการช่วยสร้างเมืองว่า “เขลางค์นคร” และยังมีชื่อเรียกในตำนานกุกุตนคร ว่า “สิรินครชัย” อีกนามหนึ่ง ในภายหลังสร้างเมืองแล้วเสร็จ พระเจ้าอนันตยศได้ทรงราชาภิเษก เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าอินทเร็กการ” พระองค์ครองเมืองเขลางค์อยู่ได้ไม่นาน ก็ทรงมีความรำลึกถึงมารดา จึงได้ทูลเชิญเสด็จพระนางจามเทวี พร้อมทั้งสมณชีพราหมณ์ มายังเมืองเขลางค์นคร ทรงสร้างเมืองให้พระราชมารดาประทับอยู่เบื้องปัจฉิมทิศแห่งเขลางค์นคร ให้ชื่อว่า “อาลัมพางค์นคร” เรื่องราวเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองเขลางค์นคร

จากการสำรวจผังเมืองจากภาพถ่ายทางอากาศและมีการสำรวจภาคพื้นดิน รวมทั้ง การศึกษาเรื่องราวในตำนานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเขลางค์พบว่า ผังเมืองและที่ตั้งของเมืองเขลางค์ แบ่งออกเป็น 3 ยุคได้แก่

1. ยุคแรกยุคสมัยจามเทวี

ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ สร้างขึ้นราว พ.ศ. 1223 โดยพระสุพรหมฤๅษีสร้าง ถวายพระเจ้าอนันตยศุมารหรือ อินทเร็กการ โอรสของพระนางจามเทวี เป็นเมืองคู่แฝด ของเมืองหริภุญชัย ผังเมืองมีลักษณะคล้ายรูปหอยสังข์ (สมุทรสังข์ปัดตสันฐาน) กำแพงเมืองชั้นบน

เป็นอิฐ ชั้นล่างเป็นคันดิน 3 ชั้น สันนิษฐานว่ากำแพงอิฐที่สร้างบนกำแพงดินเป็นการต่อเติมในสมัยหลัง มีความยาววัดโดยรอบ 4,400 เมตร สร้างในพื้นที่ประมาณ 600 ไร่ มีประตูเมืองสำคัญๆ ได้แก่ ประตูม้า ประตูคาบอง ประตูท่านาง ประตูต้นผึ้ง ประตูป่อง ประตูนกกด และประตูตาล

เมืองเขลางค์เป็นเมืองคู่แฝดกับเมืองหริภุญชัย มีชื่อในตำนานว่า เมืองละคอน หรือ ลคร ภายหลังจากสมัยพระเจ้าอนันตยศสิ้นพระชนม์แล้วนั้น สภาพของเมืองฝาแฝดกับ หริภุญไชย ก็หมดไป สันนิษฐานว่า เขลางค์นครมีเจ้าผู้ครองต่อมาอีกประมาณ 500 ปีแต่ไม่ปรากฏ พระนามในหลักฐานหรือเอกสารใดๆ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 1755 ได้ปรากฏชื่อของเจ้านายเมืองเขลางค์พระองค์หนึ่งมีพระนามว่า เจ้าไทยอำมาตย์แห่งเขลางค์ ได้แย่งชิงอำนาจจากพระยาพิชัยไทย เจ้าเมืองลำพูน แล้วสถาปนาพระองค์ปกครองหริภุญไชยสืบต่อกันมาถึง 10 รัชกาล จนกระทั่งถึงสมัยพระยาธิบาลสุริยเสนาอำมาตย์ให้แก่วังมั่งราย ในปี พ.ศ. 1844

โดยปูชนียสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดพระแก้วดอนเต้า ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ระหว่าง พ.ศ. 1979 - 2011 นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่ง ได้แก่ วัดอุโมงค์ซึ่งเป็นวัดร้าง อยู่บริเวณประตูตาล ส่วนวัดที่อยู่นอกกำแพงเมืองได้แก่ วัดป่าพร้าว อยู่ทางด้านเหนือ วัดพันเชิง วัดกู่ขาวหรือเสตกฎาราม ซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานพระลิกขิปปปฏิมากร ในสมัยพระนางจามเทวี วัดกู่แดง วัดกู่คำ อยู่ทางทิศตะวันตก ในปัจจุบันนี้บริเวณวัดพันเชิงและวัดกู่แดง ถูกทำลายจนไม่เหลือสภาพของโบราณอยู่อีกต่อไป ระหว่างวัดกู่ขาวมายังเมืองเขลางค์มีแนวถนนโบราณ ทอดเข้าสู่ตัวเมืองทางประตูตาล สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี ขณะมาประทับอยู่ในเขลางค์นคร แนวถนนโบราณนี้ยังใช้เป็นคันกันน้ำป่าเพื่อท่อน้ำเข้าสู่เมืองและแบ่งเข้าไปใช้ในตัวเมืองด้วย ระดับน้ำจะสูงกว่าแม่น้ำสายใหญ่ เมืองในยุคนี้มีการเก็บน้ำไว้ในคอรอบทิศ โดยให้มีระดับสูงกว่าแม่น้ำสายใหญ่ที่ไหลผ่านบริเวณใกล้เคียง ซึ่งเป็นแบบเฉพาะเมืองรูปหอยสังข์ยุคนี้เท่านั้น

2. ยุคที่สองสมัยล้านนาไทย

เมืองเขลางค์ยุคที่ 2 เป็นเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยล้านนาไทย มีเนื้อที่ประมาณ 180 ไร่ กำแพงยาว 1,100 เมตร ตั้งอยู่ในตำบลเวียงเหนือ อยู่ถัดจากเมืองเขลางค์ยุคแรกลงมาทางใต้ เป็นเมืองที่ก่อกำแพงด้วยอิฐ ประตูเมืองที่มีชื่อปรากฏคือ ประตูเชียงใหม่ ประตูนาสร้อย ประตูปลายนาอันเป็นประตูที่อยู่ร่วมกับประตูนกกด ตอนท่อนหัวสังข์ของตัวเมืองเก่าและประตูป่องที่ประตูป่องยังคงมีซากหอรบรุ่นสมัยเจ้าคำโสมครองเมืองลำปาง ซึ่งได้ใช้เป็นปราการต่อสู้กับพม่า

ครั้งสำคัญ ในปี พ.ศ. 2330 พม่าล้อมเมืองอยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่งกองทัพทางกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาช่วยขับไล่พม่าแตกพ่ายไป

โบราณสถานสำคัญในเมืองเขลางค์ยุคที่ 2 ได้แก่วัดปลายนาซึ่งเป็นวัดร้างและวัดเชียงภูมิ หรือวัดปงสนุกในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อลี้ก่านที่ค้ำน้ำชิงเมืองแข่งกับเจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว (บิดาของเจ้า 7 คน) แต่เจ้าลี้ก่านแพ้จึงถูกพม่าประหารชีวิต สันนิษฐานว่าพระเจ้าลี้ก่านคงจะเป็นเจ้าสกุลล้านนาไทยของค์สุดท้ายที่อยู่ในเมืองเขลางค์ ในเมืองเขลางค์สมัยล้านนาได้รวมเอาเมืองเขลางค์ยุคแรก (เมืองรูปหอยสังข์) กับเมืองเขลางค์ยุคใหม่เข้าด้วยกัน ตั้งอยู่เขตฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ซึ่งเรียกกันอย่างแพร่หลายในตำนานต่างๆ ของทางเหนือว่า “เมืองละคอน”

3. ยุคความสำคัญของเมืองละคอนในสมัยราชวงศ์เม็งราย (พ.ศ.1839 - 2101)

ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนล้านนาได้พัฒนาการบ้านเมืองจากแคว้น-นครรัฐมาสู่รัฐแบบอาณาจักร เป็นช่วงเวลาเดียวกับการเกิดอาณาจักรใหม่ที่สำคัญ 2 อาณาจักร คือสุโขทัย และอยุธยา เมื่อพญามังรายรวบรวมหัวเมืองในแถบลุ่มน้ำกกไว้ในอาณาจักรเงินยางโดยรวมตัวเป็นกลุ่มแคว้นโยนก ก็ต้องการยึดครองหริภุญไชย และสามารถยึดได้สำเร็จในราว พ.ศ. 1835 เมื่อพระเจ้าเม็งรายสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี ในปี พ.ศ.1839 แล้ว ได้แผ่ขยายอิทธิพลมาครอบครองลำพูน และเมืองลคร (เขลางค์) กล่าวคือ ในพ.ศ. 1844 พระเจ้าเม็งรายโปรดให้ขุนคราม โอรสยกกองทัพไปตีเมืองลำพูน พระยาธิบาสู้ไม่ได้ จึงอพยพหนีมาพึ่งพระยาเบิกพระอนุชาที่เมืองลคร (เขลางค์) กองทัพของพระเจ้าเม็งรายซึ่งมีขุนครามเป็นแม่ทัพ ได้ยกติดตามมาประทะกับกองทัพของพระยาเบิกที่ริมน้ำแม่ตาล ปรากฏว่าพระยาเบิกเสียชีวิตในการสู้รบ ส่วนพระยาธิบาสเข้าเมืองลำพูน ได้พาครอบครัวหนีไปพึ่งเจ้าเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ประทับอยู่ที่นั่นจนสิ้นพระชนม์ จึงสืบวงศ์เจ้าผู้ครองเขลางค์ยุคแรก

เมื่อเขลางค์จึงมีฐานะจะเป็นเมืองหนึ่งในอาณาจักรล้านนา ที่มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่ราชธานี คือ เชียงใหม่โดยเมืองเขลางค์ใหม่นี้อยู่ทางทิศใต้ของเมืองเขลางค์เก่า ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง มีเนื้อที่ประมาณ 180 ไร่ ประตุเมือง คือ ประตุเชียงใหม่ ประตุนาสร้อย ประตุปลายนา อันเป็นประตุที่อยู่ร่วมกับประตุนกกต และประตูปอง³ การที่พญามังรายเห็นความสำคัญของเมืองเขลางค์นคร ในฐานะบ้านพี่เมืองน้อง (ลูกเมือง) กับเมืองหริภุญไชย จึงต้องคอยควบคุมดูแลเมืองเขลางค์อย่างใกล้ชิด ด้วยการส่งขุนนางคนสำคัญไปปกครองดูแลโดยตรง เพื่อป้องกันการต่อสู้ และ

³ ศักดิ์ รัตนชัย, แะน่านครลำปาง : ฉบับอนุสรณ์, (ลำปาง : สำนักงานจังหวัดลำปาง, 2516), หน้า 65.

สร้างความเสถียรภาพแก่อาณาจักรล้านนา ในรายละเอียดในเมืองเชลางค์ ได้แสดงให้เห็นว่า แม้ศูนย์กลางอำนาจในช่วงแรกของอาณาจักรล้านนาจะอยู่ที่เชียงราย (ลุ่มน้ำกก) แต่เมืองเชลางค์ ก็ยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญรองจากหริภุญไชยในเขตลุ่มน้ำปิง-วัง ในช่วงนี้ยังมีชื่อเรียกที่พบในเอกสารต่างๆ ว่า นครเชลางค์ หรือเมืองเชลางค์

ในช่วงสมัยการสร้างอาณาจักรล้านนา ไม่พบเอกสารที่กล่าวถึงแต่ในส่วนเรื่องราวตามตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า ภายหลังจากที่พระเจ้าเม็งรายได้รับชัยชนะต่อพระยาเบิกแล้ว ได้แต่งตั้งชาวมลิกะเป็นเจ้าเมืองแทน เจ้าเมืองคนใหม่พยายามชักชวนชาวเมืองเชลางค์สร้างเมืองใหม่ ซึ่งกลายเป็นเมืองเชลางค์ยุค 2 หลังจากนั้นก็มีเจ้าผู้ครองนครซึ่งมีศเป็นหมื่นปกครองสืบต่อกันมา เป็นเวลานาน จนกระทั่งสิ้นราชวงศ์เม็งราย พม่าก็แผ่อิทธิพลเข้ามาแทนที่ในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง⁴

เมืองเชลางค์จึงเป็นหัวเมืองสำคัญของล้านนาไทยมาจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าแห่งหงสาวดีได้แผ่อำนาจเข้าครอบครองล้านนาใน พ.ศ. 2101 ซึ่งสัญลักษณ์แห่งอำนาจของบุเรงนองยังปรากฏอยู่ทั่วไป ได้แก่ไม้แกะสลักรูปหงส์ประจำวัดต่างๆ (หมายถึงหงสาวดี) นับตั้งแต่นั้นมา นครลำปางตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าเป็นเวลานานร่วมๆ 200 ปีเศษ (พ.ศ. 2101-2317) และบางครั้งก็อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาบ้างเช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น⁵

2.1.2 พระธาตุเจดีย์สำคัญของจังหวัดลำปาง

พระธาตุเจดีย์เป็นโบราณวัตถุสูงค่าคู่พระพุทธศาสนา มาช้านานนับพันปี ความเป็นอมตะของพระธาตุเจดีย์นอกจากจะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนแล้วยังเป็นจุดศูนย์รวมความร่วมมือของผู้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัยสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ คำว่า “เจดีย์” มาจากคำว่า “เจติยะ” ในภาษาบาลีและ “เจตย” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง สิ่งที่ใช้เป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงหรือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึง หลังพุทธกาล มีการกำหนดให้สร้างเจดีย์ไว้ 4 อย่างคือ

⁴ รัตนปัญญาธนะ, ชินกาลมาลีปกรณ์, (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2517), หน้า 14-18.

⁵ เกรียงไกร เกิดศิริ, ปงสนุก : คนตัวเล็กกับการอนุรักษ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อุษาคเนย์, 2550), หน้า 3-15.

1. ธาตุเจดีย์ หมายถึง เป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุของ พระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระมหากษัตริย์ หรือจักรพรรดิ
2. บริโภคเจดีย์ หมายถึง สัมณสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาหรือที่ซึ่งพระพุทธรูปประทับ อาทิเช่นที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ได้แก่ คูมพสตูปอังกาสตูป สัมณสถาน 4 ตำบล บาตร จีวร และพระบริขาร พิเศษมีธรรมกรก เสนา สนะ เติง ตั้ง ภูฏิวหาร สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งของที่พระพุทธรูปบริโภคใช้สอยทั้งสิ้น
3. ธรรมเจดีย์ หมายถึงเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระธรรมคำสอนซึ่งจารึกลงบนแผ่นศิลาและใบลาน หรือคาถาแสดงพระอริยสัจ อาทิเช่น พระไตรปิฎก
4. อุเทสิกเจดีย์ หมายถึงเจดีย์ที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธรูป ไม่กำหนดว่า จะต้องเป็นอย่างไร เช่นการสร้างบัลลังก์ให้หมายแทนพระพุทธรูป เพื่อบรรจุพระพุทธรูป

เจดีย์มีความหมายอย่างกว้างขวางที่ใช้คำว่า“สถูป”ที่บอกถึงสิ่งก่อสร้างหรือหลุมฝังศพ หรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิ ด้วยเหตุนี้สถูปจึงใช้แทนคำว่าเจดีย์ ในสมัยสุโขทัยคำว่า สถูปที่ใช้ควบคู่กัน เช่น การกระทำที่ได้มีการบูชาพระสถูปเจดีย์ แต่ปัจจุบันนี้เรียกใช้คำว่า เจดีย์มากกว่าสถูป

การก่อสร้างเจดีย์มีต้นแบบเกิดจากในประเทศอินเดียที่มีการพัฒนามาจากลักษณะของเนินดินเหนือหลุมฝังศพ ซึ่งเป็นที่มาของเจดีย์ทรงระฆังที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ เหนือทรงระฆังทำบัลลังก์หรือพุทธอาสน์และทำฉัตรปักเป็นส่วนยอด ต่อมาจึงมีรูปแบบเจดีย์ทรงอื่นๆ ที่มีการคลี่คลายปรับปรุงอยู่ในดินแดนต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 18 หรือก่อนหน้านั้นมีการสร้างเจดีย์ขึ้นในภาคเหนือ เช่น เจดีย์กู่กุด หรือวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น โดยจัดเป็นเจดีย์ในศิลปะหริภุญไชย จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 19 เจดีย์สร้างขึ้นในล้านนาและแคว้นสุโขทัย โดยรูปแบบของเจดีย์ได้สร้างศิลปะแบบหริภุญไชย และศิลปะแบบพุกามจนมาถึงประเทศพม่า ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันทางด้านองค์ประกอบบางอย่างทั้งโดยตรงและเกี่ยวข้องที่มีแรงบันดาลใจร่วมกัน⁶

⁶ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์ เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), หน้า 5-9.

การสร้างพระธาตุเจดีย์ จึงถือเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและการสักการบูชาพระธาตุเจดีย์จึงเสมือนการบูชาพระพุทธเจ้าซึ่งจะก่อให้เกิดอานิสงส์แก่ผู้สร้างและผู้บูชา การสร้างพระธาตุเจดีย์ในภาคเหนือ เริ่มตั้งแต่ครั้งพุทธกาลหลังจากพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่แคว้นล้านนา พระเจดีย์ทุกองค์ที่สร้างขึ้นล้วนแล้วสะท้อนวิถีแห่งวัฒนธรรมและความงดงามทางศิลปะ สิ่งหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของการสร้างพระเจดีย์ในแคว้นล้านนาก็คือ ไม่นิยมสร้างขึ้นกลางพระนคร แต่มักจะสร้างอยู่นอกเมืองเป็นสำคัญ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ปรากฏล้วนเป็นลักษณะของ “ล้านนา” โดยแท้ถือเป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุม ส่วนยอดหรือองค์ระฆังจะใหญ่ถือเป็นการผสมผสานของศิลปะแบบลังการและพม่าโดยส่วนใหญ่⁷

พระธาตุเจดีย์สำคัญของจังหวัดลำปาง ถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยประวัติศาสตร์ ด้านานในทางพุทธศาสนา จังหวัดลำปางอยู่ในภาคเหนือตอนบนของไทยที่เป็นศูนย์กลางที่ตั้งอาณาจักรเก่าแก่ มีสถานที่ท่องเที่ยว ขนบธรรมเนียมประเพณีและคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นภาคหนึ่งของประเทศไทย จังหวัดลำปางยังถือได้ว่าเป็นการนำเอาวัฒนธรรมการแต่งกายแบบล้านนามาประยุกต์ผสมผสานให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน และมีสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ควรแก่การหวงแหนอนุรักษ์ให้อยู่กับอนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

2.1.3 คติความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเจดีย์ หรือปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดลำปาง

พระธาตุ เปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปแล้ว สิ่งเหล่านี้ยังแทนสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของพระองค์ที่ยังดำรงอยู่ให้เคารพบูชาในคติความเชื่อในการสร้างพระธาตุ โดยส่วนมากพระธาตุได้คติมาจากเนินฝั่งศพ และต่อมาได้วิวัฒนาการจากเนินฝั่งศพธรรมดา กลายเป็นพระธาตุสูงตระหง่าน และได้วิวัฒนาการแตกต่างกันออกไปตามความนิยมในประเทศนั้นๆ⁸

⁷ สมหมาย เปรมจิตต์, พระเจดีย์ในล้านนาไทย : งานวิเคราะห์และอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 4-5.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ตามตำนานพระธาตุความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุ น่าจะสืบทอดมาตั้งแต่ในสมัยทวารวดี และจนมาถึงสมัยอาณาจักรสุโขทัย เป็นศาสนาที่สำคัญในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนในดินแดนแถบนี้ เพราะมีหลักฐานปรากฏในตำนานและจารึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจารึกหลักที่ 2 ของสุโขทัย โดยกล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาจาริกแสวงบุญที่ลำพูน จึงทำให้คติความเชื่อเรื่องพระธาตุได้เกิดในยุคที่ล้านนาได้รับเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัย ก็ได้รับเอาคติการบูชาพระธาตุแบบลังกามา ได้แพร่เข้าสู่ล้านนาพร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสุมนเถระที่ได้รับการสักการบูชาจากสุโขทัย ในสมัยพญาเกือนา ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาขังล้านนา ถือได้ว่าเป็นการต้อนรับจากประชาชนเป็นอย่างดี โดยการนับถือพระธาตุในล้านนา มีความเจริญมาก ดังจะเห็นได้จากการสถาปนาพระธาตุมากมาย การมีประเพณีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิด เอกสารและตำนานต่างๆ มีเป็นจำนวนมากที่เป็นตำนานพระธาตุ และคติความเชื่อในเรื่องปาฏิหาริย์พระธาตุ กษัตริย์ในสมัยต่างๆ โดยเฉพาะในยุคที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองด้านศาสนา ต่างก็ต้องสถาปนาพระบรมธาตุขึ้น เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงศูนย์กลางอำนาจ การสถาปนาพระบรมธาตุอย่างมากมายในล้านนา มิใช่เป็นเพียงเลื่อมใสศรัทธาตามแบบลังกาเท่านั้น แต่เป็นการนำเอาความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีวิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองด้วย⁹

พระพุทธรูปที่มีความเชื่อและมีการนับถือพระธาตุ เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งกว่าวัตถุมงคลอื่นๆ และทุกประเทศไม่ว่าจะนับถือพระพุทธรูปฝ่ายหินยานหรือมหายาน ล้วนแล้วมีพระบรมสารีริกธาตุด้วยกันทั้งนั้น ถ้าว่าโดยความสำคัญแล้ว พระธาตุนับว่ามีความสำคัญมากในการประกาศศาสนา เพราะมีพลังในการดึงดูดศรัทธาของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส และผู้ที่เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป เช่นที่ลังกาทวีปถือว่าพระธาตุเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญ ยิ่งกว่าปูชนียวัตถุอื่นในพระพุทธศาสนา¹⁰ การสร้างพระธาตุในล้านนามีการนำเอาคติความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาและคติจักรวาลแบบพุทธศาสนาเถรวาท โดยสังคมไทยมีระบบความเชื่อว่าจักรวาลมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางที่มีอิทธิพลต่อประเพณี และวิถีชีวิต เพื่อต้องการให้สังคมได้ปฏิบัติช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของวัฒนธรรมทางความคิดและทางปฏิบัติให้แก่สังคม เป็นการปรับประเพณีความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติในระดับสังคมเมืองให้เข้ากับสังคมชนบท เกิดเป็น

⁹ สมหมาย เปรมจิตต์, พระเจดีย์ในล้านนาไทย : งานวิเคราะห์และอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 4-5, หน้า 9-10.

¹⁰ ศรีศักรวิไลโกดม, ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2532), หน้า 12-15.

ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกัน ระหว่างเชื้อชาติในระดับรัฐต่อรัฐและความแตกต่างทางความคิดอื่นๆ จึงทำให้เกิดความซับซ้อนทางด้านความคิดซึ่งอยู่ภายใต้อุดมการณ์ของความมุ่งหมายที่จะทำให้พื้นที่บริสุทธิ์ ด้วยการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่จากการกำหนดบทบาทหน้าที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้น เพื่อป้องกันปฏิบัติยัคิดถือ หรือพิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นๆ ไปพร้อมๆ กัน จึงสรุปได้ว่าคติจักรวาลได้นำมาใช้ในการสร้างบ้านเมืองสร้างพุทธสถาปัตยกรรมการประดับตกแต่งภาพและจิตรกรรม¹¹

ในส่วนของตำนานพระธาตุได้กระจายในพื้นที่บริเวณกว้างนับตั้งแต่ทางตอนบนได้แก่ ดินแดนสิบสองปันนาทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน รัฐฉานของพม่า ล้านช้างและแถบลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฟากฝั่ง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากการแพร่กระจายของพุทธศาสนาเถรวาทสายลังกาวงศ์เป็นหลักสำคัญนั่นเอง แต่โดยรวมแล้วได้มีเค้าโครงเรื่องคล้ายคลึงกันหากได้เปลี่ยนรายละเอียดไปตามพื้นที่แตกต่างกันไปตามที่ตั้งนั้นๆ กล่าวได้ว่า ตำนานพระธาตุเป็นองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา ทั้งในท้องถิ่นเองและลังกา โดยพระสงฆ์ที่ได้มีโอกาสเดินทางไปสืบและศึกษาพระพุทธศาสนาในขณะนั้น สำหรับตำนานพระเจ้าเลียบโลก ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในล้านนาแต่หากได้มีปรากฏอยู่บ้างที่สิบสองปันนาและล้านช้าง รวมถึงทางแถบอีสานด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งก็มีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการรับอิทธิพลมาจากล้านนา อันเป็นศูนย์กลางทางศาสนา ที่มีความรุ่งเรืองมานับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ที่ได้มีการเผยแพร่ออกไปยังดินแดนใกล้เคียงในเวลาต่อมา ทั้งจากการเผยแพร่พุทธศาสนาโดยพระสงฆ์ และคารโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนที่มืออยู่อย่างต่อเนื่องทั้งเหตุปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ เป็นต้น

โดยเฉพาะในพื้นที่ของล้านนาแล้ว พบว่าตามวัดต่างๆ ในเกือบทุกท้องถิ่นมักจะปรากฏถึงตำนานประเภทดังกล่าวอยู่เสมอ แม้วัดนั้นจะไม่ได้ปรากฏถึงตำนานที่มีอยู่ยังวัดนั้นเลย หากเป็นการให้ความสำคัญของตำนานในลักษณะขององค์ความรู้ โดยที่ได้มีการเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนในแต่ละท้องถิ่น เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนสถาน queตำนานกล่าวถึงอันจะนำไปสู่การปฏิบัติบูชาในลักษณะต่าง กล่าวคือ การเทศนาในเรื่องราวตำนานสำคัญให้เป็นประเพณีนิยมของชาวพุทธท้องถิ่น ที่นอกเหนือจากการรับรู้ในชาดกเรื่องอื่นๆ อยู่แล้วก็ได้มีการนำเอาเรื่องราวตำนานพระธาตุและตำนานพระเจ้าเลียบโลก มาทำการเทศนาให้พุทธศาสนิกชน

¹¹ คณะผู้จัดทำ ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ และคนอื่นๆ, **ฮอมภูมิ 1 : รวบรวมความรู้, “ภูมิปัญญา วิถีไทย”**, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), หน้า 10-11.

ได้รับฟัง เพื่อจูงใจจนความศรัทธาต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น ทั้งไกลและใกล้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังได้เกิดประเพณีในการที่จะแสวงบุญของผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา ไปยังดินแดนที่มีพระธาตุตั้งอยู่ เกิดเป็นเครือข่ายทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นและภูมิภาค จากการรับรู้เรื่องราวของผู้คนแถบนี้มาช้านาน¹²

บทบาทหน้าที่ และความสำคัญของวัดพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนา

พระธาตุ คือ ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระธาตุเจดีย์เป็นหลักสำคัญของวัด วัดพระธาตุจะได้รับการทำนุบำรุงทั้งจากสถาบันการปกครอง คือ กษัตริย์และเจ้าเมือง และจากราษฎรในชุมชนเสมอ มูลเหตุของการเกิดธาตุเจดีย์นั้น กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในตำนาน พุทธเจดีย์ว่า เมื่อพระพุทธองค์ใกล้เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระอานนเถระทูลถามถึงการปฏิบัติต่อพุทธสรีระพระพุทธเจ้าทรงให้ทำอย่างที่ทำกับอัฐิของพระเจ้าจักรพรรดิ คือ การฉาปนกิจแล้วสร้างสถูปบรรจุพระสรีระธาตุ แต่ในระยะแรกนั้นคงยังไม่เกิดความนิยมในการบูชาพระบรมธาตุมากเท่าใดนัก จนในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และแจกไปยังเมืองต่างๆ จึงเกิดประเพณีนิยมการสร้างสถูปเป็นพระธาตุเจดีย์

การบูชาพระธาตุอันเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าในประเทศไทยนั้น น่าจะมีตั้งแต่ในสมัยทวารวดี หรือญี่สิบก็จะเป็นเมืองในวัฒนธรรมร่วมสมัยกับทวารวดีในเขตภาคเหนือ ปรากฏข้อจากตำนานว่า ในสมัยพระบรมธาตุในระยะแรกนั้นน่าที่จะมีความหมายแทนองค์พระพุทธเจ้ามากกว่าความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุ

ลักษณะคติความเชื่อในการบูชาพระธาตุแบบมีระบบนั้น ก็เกิดเมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านนา บทบาท หน้าที่ และความสำคัญของวัดพระธาตุมิได้จำกัดอยู่เพียงเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังเข้ามาเกี่ยวพันกับการเมืองการปกครองในอาณาจักร รวมทั้งเป็นปัจจัยให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ในชุมชนด้วย ในวัฒนธรรมล้านนา วัดพระธาตุเป็นวัดที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยจะแบ่งบทบาท หน้าที่และความสำคัญของวัดพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนาเป็น 2 ข้อใหญ่ คือ

¹² เขียวราชนู อักษรดิษฐ์, ตำนานพระเจ้าเลียบโลก การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ภูมินาม ตำนานผู้คน, (เชียงใหม่ : บริษัทธารปัญญา จำกัด, 2552), หน้า 8-10.

1. บทบาทหน้าที่และความสำคัญต่อการเมืองการปกครอง

การบูชาพระบรมธาตุมิได้เป็นเพียงเพื่ออานิสงส์เท่านั้น แต่เป็นการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการสถาปนาพุทธศาสนาในดินแดนใหม่ ลักษณะความเชื่อนี้ได้เข้าผสมผสานและแทนที่ความเชื่อเดิมในล้านนา ไทยอันเกี่ยวเนื่องกับการบูชาผี วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดำนานพระธาตุ และตำนานเมืองจะกล่าวถึงการสถาปนาพระธาตุ ณ บริเวณที่เป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์เดิมของท้องถิ่น เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุดอยตุง และเมืองอื่นๆ เช่น พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุจอมกิตติ พระธาตุจอมทอง ถือได้ว่าเป็นที่น่าสังเกตว่าดินแดนในล้านนา มีการสถาปนาพระบรมธาตุไว้มากมาย ที่ในยุคล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด

การไหว้พระธาตุ เป็นวัดที่หลักและเป็นศูนย์กลางของเมือง เป็นการใช้วิถีทางวัฒนธรรม และคติความเชื่อ ของผู้นำที่จะทำให้เกิดการรวมตัวทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และระบบความเชื่อให้มาเป็นพวกเดียวกัน อยู่ในท้องถิ่นและชุมชนเดียวกัน

การสร้างและประดิษฐานพระธาตุ นอกจากจะก่อให้เกิดอานิสงส์แก่ผู้สร้างผู้บูชาแล้วยังเป็นเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนา และความเจริญแห่งธรรมที่ถูกต้องในสังคมนั้น เมื่อคติการบูชาพระธาตุได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงไป ในเชิงการเชื่อถือสิ่งที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุมากขึ้น การสร้างพระธาตุเจดีย์ กลายเป็นสิ่งบอกขานว่ามีผู้สร้างพระธาตุ อาทิเช่น เจดีย์หลวงกลางเมืองเชียงใหม่ ของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งแสดงถึงการที่พระองค์ทรงเน้นความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ในฐานะเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการเมืองการปกครองทางพุทธศาสนา

2. บทบาทหน้าที่และความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรม

พระธาตุ นอกจากจะเป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมือง และการศาสนาแล้วนั้นก็ยังถือว่าเป็นศูนย์กลางของ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ที่ได้แสดงแนวความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ในคติการบูชาพระบรมธาตุ พระธาตุในแต่ละมีความสำคัญแตกต่างกันไปตามระดับ โดยรวมถึงระดับชุมชน หมู่บ้าน และชุมชนเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ววัดที่มีความสำคัญในระดับชุมชนเมือง ที่เป็นศูนย์กลางเมืองก็อาจจะได้รับการอุปถัมภ์ และการทำนุบำรุงจากชนชั้นปกครอง ที่มีการกลบนาผู้คน สิ่งของเครื่องใช้ไว้อย่างสม่ำเสมอ โดยศูนย์กลางของชุมชนมักมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ล้านนาเป็นศูนย์กลาง ที่ถือนำเอาต้นไม้มันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ไม้ชะจาว (กระจาว) ที่มีความเชื่อว่าไม้ชะจาวถูกผสมผสานแทนที่ด้วย

พระธาตุเจดีย์ จากตำนานพระธาตุลำปางหลวง และตำนานพระธาตุเสด็จ ในจังหวัดลำปาง ในการสร้างพระธาตุเจดีย์มีการเข้ามาแทนที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิมที่เป็นศูนย์กลางชุมชน ทำหน้าที่คอยปกป้องดูแลรักษาชุมชนให้มีความสงบสุข

ความศรัทธาในการบูชาพระธาตุของชาวล้านนา และความเชื่อในอานิสงส์ของการบูชาพระธาตุ ยังปรากฏในรูปของประเพณีที่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา เช่น การบูชาพระธาตุประจำปีเกิด คือ การจาริกแสวงบุญไปนมัสการพระธาตุ โดยมีการกำหนดขึ้นเป็นพระธาตุประจำปีเกิด ตามประเพณีถือกันว่าคนเกิดปีไหนต้องไปสักการบูชาพระธาตุที่ใดถึงจะเป็นสิริมงคลต่อตนเอง มีอายุยืน ได้อานิสงส์มาก ประเพณีไหว้พระธาตุนี้มีในวันเพ็ญเดือน 8 (เดือน 6 ได้) นอกจากพระธาตุในแต่ละแห่ง ก็มีประเพณีการไหว้บูชาพระธาตุเป็นประจำทุกปี โดยชุมชนจะถือว่าการได้บูชาพระธาตุเป็นกิริยานุญอันสำคัญ เนื่องจากเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แทนพระพุทธรูปเจ้า จึงทำให้พระธาตุดกลายเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญตามประเพณี และเทศกาลต่างๆ

ประเพณีและพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวัด

ประเพณีอันเกิดจากแนวความคิด ปรัชญา และความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติ และได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ในล้านนาประเพณีที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ และความเป็นตัวของตัวเองของคนในท้องถิ่น แม้ว่าล้านนาจะเข้าร่วมกับประเทศไทยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ชาวล้านนาก็ยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีของตนมาจนถึงปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ของอาคารสถาปัตยกรรม และประเพณีนั้นเกิดจากพฤติกรรมของผู้นับถือสถาปัตยกรรม ในการทำกิจกรรม พิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณี หน้าที่การใช้งาน สถาปัตยกรรมในวัด จึงไม่จำกัดเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาของภิกษุสงฆ์ แต่ยังรวมไปถึง การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมของประชาชนทั่วไป ทั้งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และประเพณีเนื่องโอกาสพิเศษ

พฤติกรรมในการปฏิบัติกิจกรรมตามประเพณี จึงเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งในการกำหนดหน้าที่ใช้งานให้กับสถาปัตยกรรมในวัด ทั้งนี้การออกแบบสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมต้องคำนึงถึงพื้นที่ว่าง (Space) ที่เหมาะสมต่อการใช้งาน (Function) นั้นด้วย โดยประเพณีการขึ้นธาตุ เดือน 8 เหนือ (เดือน 6 ได้) ตรงกับเดือนพฤษภาคม วันเพ็ญเดือน 8 เหนือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวล้านนานิยมพากันไปสู่ศาสนสถานสำคัญประจำเมือง และ

พระราชเจดีย์ทุกแห่ง รวมทั้งเป็นเดือนที่มีประเพณีการเดินทางไปสักการะพระราชเจดีย์ประจำปีเกิดของตน อันเนื่องมาจากความนิยมการถือเอาพระธาตุเป็นที่พึ่งของตน (ชูชาติ)

ประเพณีและพิธีกรรมในการสักการบูชาเมื่อชาวล้านนามีการศรัทธาในองค์พระธาตุ การรวมตัวกันทางสังคมและชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชนกำหนดร่วมกันขึ้น เพื่อการระลึกถึงประวัติศาสตร์หรือความสำนึกถึงพิธีกรรมของชาวล้านนา มีกิจกรรมและพิธีกรรม โดยเฉพาะการทำมาหากินในชีวิตประจำวันประเพณีเดือน 8 ของล้านนา ช่วงเดือนพฤษภาคม ถือเป็นช่วงเดือนของประเพณีขึ้นธาตุ เนื่องจากเดือนดังกล่าวเป็นช่วงเดือนที่ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ชาวล้านนามักจะเดินทางออกนอกพื้นที่ของตน เพื่อไปแสวงบุญตามพระธาตุต่างๆ ที่ตนและชุมชนนับถืออยู่ ซึ่งแน่นอนว่าพระธาตุที่ไปในโอกาสพิเศษเช่นนี้ ต้องเป็นพระธาตุสำคัญของเมือง โดยประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุคือ “ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ” ในเดือนแปด (ล้านนา) อันเป็นประเพณีศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน มีลักษณะพิเศษ เพราะเป็นวันที่หลายหมู่บ้านมุ่งหน้ามาสรงน้ำพระธาตุองค์เดียวกัน” ดังนั้นการสงฆ์น้ำพระธาตุของท้องถิ่น จึงเป็นประเพณีร่วมของชุมชน เป็นความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีเครือข่ายใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านหรือหลายๆ หมู่บ้านรวมกันโดยการสงฆ์น้ำพระธาตุเป็นประเพณีของล้านนามานานมีทั้งที่สงฆ์โดยตรงที่ตัวพระธาตุและการสระสรงบูชาพระธาตุที่บรรจุภายใน เป็นการโยงยึดร่วมใจกันของคนจากหลายๆ ชุมชนให้รวมตัวกันมาการทำบูชาพระธาตุด้วยน้ำหอมเครื่องไหว้ ทุกคนจะรวมตัวกันถึงสายเชือกชักกรอกหม้อน้ำหอมขมิ้นส้มป่อยที่ทุกคนนำมาใส่รวมกันไว้ ชักขึ้นโปรดสรงถวายพระธาตุเป็นแถวไป ซึ่งทุกคนได้เข้าไปร่วมด้วยความเต็มใจพร้อมไปกับการอธิษฐานบูชา¹³

2.1.4 รูปแบบสถาปัตยกรรม

การสร้างสถาปัตยกรรมของล้านนา ก่อนข้างจะกลมกลืนกับธรรมชาติมา ศาสนสถานส่วนใหญ่ที่เหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันล้วนแต่ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอารามนั้นจะได้านิสงฆ์ผลบุญมากและจะได้พบพระนิพพานในที่สุด งานบูรณะเหล่านั้นมีทั้งการก่อครอบเพิ่มเติมขนาดใหญ่ขึ้นหรือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ตลอดไปจนถึงการรื้อแล้วนำมาสร้างใหม่ เงื่อนไขของการบูรณะประกอบกับตำนานที่มีอยู่มากมาย ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาของการศึกษาด้านการกำหนดอายุการก่อสร้างอยู่เสมอ ศาสนสถานมีอยู่หลายประเภทแต่ที่สามารถศึกษาพัฒนาการของศิลปกรรมได้ค่อนข้างมาก

¹³ สิทธิพร เนตรนิมม, พระธาตุ : กุศลหลักในพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : ธารปัญญา, 2552), หน้า 116-117.

โครงสร้างส่วนบนมักใช้ไม้เป็นองค์ประกอบ ความคงทนจึงน้อยกว่า ดังนั้นวิหารและอุโบสถที่เหลืออยู่จึงได้รับการบูรณะกันทั้งสิ้น

เจดีย์ล้านนา

ชาวล้านนามักเรียกเจดีย์ว่า “ธาตุ” หรือ “กู” เหตุที่เรียกเนื่องจากส่วนใหญ่แล้วนิยมใช้บรรจุอัฐิธาตุทั้งสิ้น และคำว่า กู นั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่มาจากภาษาพม่า เจดีย์ในศิลปะล้านนาที่สำคัญมีอยู่ด้วยกันสองแบบคือ เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงปราสาทนอกจากนั้นยังนิยมสร้างมีเจดีย์แบบอื่นอีกดังสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เจดีย์ทรงระฆัง

เหตุที่เรียกว่าทรงระฆังนั้นเพราะองค์ประกอบสำคัญของเจดีย์แบบนี้ คือ องค์ระฆัง ซึ่งต้นกำเนิดนั้นคงมาจากรูปโดมครึ่งวงกลมของสถูปในประเทศอินเดียที่เรียกว่า “อัมตะ” หรือ “ครรรกะ” ซึ่งมีความหมายถึงศูนย์กลางจักรวาล ลักษณะของอัมตะรูปครึ่งวงกลมนั้นเมื่อแพร่กระจายไปในดินแดนต่างๆ มากมาย และได้มีพัฒนาการต่างกันไปตามรสนิยมและความเชื่อท้องถิ่น ในดินแดนล้านนา เจดีย์ทรงระฆังอาจแยกได้ 3 กลุ่มคือ

เจดีย์ทรงระฆังกลุ่มที่ 1 เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาที่ผ่านจากศิลปะพม่าแบบพุกามแล้วพัฒนาไปเป็นรูปแบบของเจดีย์แบบพื้นเมืองล้านนา

เจดีย์ทรงระฆังกลุ่มที่ 2 เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาที่ผ่านจากศิลปะสุโขทัยเข้าสู่ล้านนาแล้วพัฒนาต่อเนื่องสืบมา เช่น เจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

เจดีย์ทรงระฆังกลุ่มที่ 3 เป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลมาจากศิลปะพม่ารุ่นหลังราวพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา

2. เจดีย์ทรงปราสาท

ความหมายของปราสาทคือเรือนยอดหลายชั้น แต่การนำมาใช้เรียกชื่อของเจดีย์ต้องการให้หมายถึงเจดีย์ที่มีเรือนธาตุและมียอดเรียวยาวแหลมขึ้นไป โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นยอดแบบใด เจดีย์ทรงปราสาทในศิลปะล้านนาอาจแยกได้ 4 กลุ่มคือ เจดีย์ทรงปราสาทสี่เหลี่ยม, เจดีย์ทรงปราสาทแปดเหลี่ยม, เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์, เจดีย์ทรงมณฑปปราสาท นอกจากนั้นยังปรากฏมีเจดีย์อีก 2 แบบ ที่พบในล้านนาแต่เป็นการหยิบยืมรูปแบบมาจากแหล่งศิลปะอื่น คือ เจดีย์ทรงพุ่ม

ข้าวจินตจากศิลปะสุโขทัย และเจดีย์เพิ่มมุมจากศิลปะอยุธยา อย่างไรก็ตามจากการบูรณะซ่อมแซม องค์เจดีย์ต่างๆ เป็นเวลาหลายครั้ง ทำให้รูปแบบของเจดีย์มีการปะปนซึ่งกันและกัน การพิจารณาถึง เจดีย์แต่ละองค์ย่อมต้องพิจารณาถึงการซ่อมในแต่ละครั้งด้วยเช่นกัน

3. เจดีย์เพิ่มมุม / ย่อมุม

จากการศึกษาพบว่าเจดีย์เพิ่มมุมนั้นเป็นเจดีย์ที่พัฒนาขึ้นในศิลปะอยุธยาตอนกลาง และแพร่กระจายในภาคกลางของไทย จนถึงศิลปะรัตนโกสินทร์ซึ่งแต่เดิมเรียกกันว่า “เจดีย์ย่อมุม” ในศิลปะล้านนานั้นพบตัวอย่างไม่มากนักได้แก่ เจดีย์วัดหมื่นตุม จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะ องค์ประกอบส่วนฐานและชั้นฐานปัทม์นั้นเป็นศิลปะล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งแตกต่างไป จากศิลปะอยุธยา แต่การยกเก็จที่ถี่มากตลอดทั้งองค์ ซึ่งไม่เคยพบมาก่อนในศิลปะล้านนา นักวิชาการจึงแยกให้เป็นเจดีย์ลักษณะเพิ่มมุมแบบศิลปะอยุธยา ทั้งนี้โดยมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ อยุธยาที่ชัดเจนก็คือการมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือล้านนาอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในรัชกาลของ พระนเรศวร ราว พ.ศ. 2138 – 2141

4. เจดีย์ทรงปราสาทแปดเหลี่ยม / เจดีย์ปล่อง

เจดีย์แปดเหลี่ยมที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูนน่าจะเป็นตัวอย่างที่เก่าแก่ที่สุด ของเจดีย์ทรงนี้ในล้านนา ตำนานมูลศาสนาเล่าว่าสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าสวาทิทธิ เจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะหลายยุคสมัย ซึ่งรายละเอียดของฐานไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจน แต่เรือนธาตุนั้นอยู่ในแผนผังแปดเหลี่ยม มีจะนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนทุกด้าน กรอบซุ้ม จะนำยังคงประดับด้วยใบระกาทรงสูงซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับซุ้ม“เคล็ด” ของพุททาม เหนือเรือนธาตุ เป็นชั้นลดรับทรงระฆัง ร่องรอยที่เหลืออยู่ด้านบนของทรงระฆัง เข้าใจว่าอาจมีลักษณะคล้ายกับ ยอดของเจดีย์เชียงยัน วัดพระธาตุหริภุญไชยก็ได้เจดีย์ทรงปราสาทนี้พบมากในล้านนา จนแทบจะเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ล้านนา ได้แก่

เจดีย์แปดเหลี่ยมที่วัดอินทิล (สะดือเมือง) เชียงใหม่ เข้าใจกันว่าน่าจะได้รับ อิทธิพลจากเจดีย์แปดเหลี่ยม วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน แต่เนื่องจากการมีรูปทรงที่เตี้ยกว่าและ การเจาะอุโมงค์เล็กๆ เข้าในองค์เจดีย์ ทำให้มีข้อสงสัยถึงเจดีย์แปดเหลี่ยมทำนองเดียวกันนี้ในพุททาม และเจดีย์องค์นี้บางความเห็นสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิพญามังราย รูปทรงของเจดีย์องค์นี้คง ไม่ถูกเปลี่ยนแปลงมากนักในการซ่อมแต่ละครั้ง ยกเว้นงานปั้นประดับที่เห็นร่องรอยการสร้างทับ ของเดิมสองครั้ง

2.2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

2.2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นไม่จำเพาะเจาะจงถึงทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือไม่เน้นที่ทรัพยากรวัฒนธรรมของวัฒนธรรมหรือกลุ่มชนใดในพื้นที่ โดยเฉพาะ ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าและความหมายหลายประการ และมีความสำคัญหลายระดับคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมมีพลวัต (Dynamic) ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน อาจมีคุณค่าแตกต่างจากเดิมหรือเกิดคุณค่าใหม่ขึ้นมาตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์¹⁴ วิรุณ ตั้งเจริญ ได้กล่าวถึง การจัดการวัฒนธรรมว่าเป็นกระบวนการจัดการที่เกี่ยวข้องธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศวิทยา คุณธรรม จริยธรรม โดยอาศัยการอนุรักษ์ศาสนา ประวัติศาสตร์ ผู้คน ในชุมชน การดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่ส่งผลต่อจิตสำนึกเป็นประการสำคัญ เพื่อนำมาสู่ความยั่งยืนทางวัฒนธรรม¹⁵ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีหลายประเภทซึ่งอาจแบ่งเป็น ทรัพยากรทางโบราณคดี ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นต้น ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องวางเป้าหมายให้ชัดเจนและสอดคล้องกับคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมให้ตอบสนองความต้องการของสังคม ชุมชนและความเป็นมนุษย์ซึ่ง ธนิช เลิศชาญฤทธ์ ได้วางเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ดังนี้

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน
2. เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษา
3. เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

¹⁴ ธนิช เลิศชาญฤทธ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, 2554), หน้า 164-165.

¹⁵ วิรุณ ตั้งเจริญ, วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552), หน้า 17-18.

เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และสามารถทำให้ผู้เข้าศึกษาได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย¹⁶

2.2.2 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณีพิธีกรรม วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคแต่ละสมัย อีกทั้งผู้ที่มาท่องเที่ยวจะได้รับทราบถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีต ที่มีมรดกวัฒนธรรมเป็นสื่อในการสืบทอดและส่งผ่านมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน โดย ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือประเทศต่างๆ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์การตลาดของประเทศ การตลาดและการส่งเสริมการตลาดจึงมีความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยเป็นอย่างยิ่ง¹⁷ ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือประเทศต่างๆ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์การตลาดของประเทศ การตลาดและการส่งเสริมการตลาดจึงมีความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยเป็นอย่างยิ่ง สุวัฒน์ วงษ์กะพันธุ์ ได้กล่าวว่า การตลาดหมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจในการผลิตสินค้าและบริการตามนโยบายของธุรกิจนั้น โดยสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค การตลาดมีส่วนผสมทางการตลาดที่สำคัญที่ช่วยเพิ่มยอดขาย ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็น 4 กลุ่ม (4P's) ได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่ดี (Product) ราคาที่เหมาะสม (Price) ช่องทางในการจัดจำหน่าย (Place) การส่งเสริมการตลาด (Promotion)

¹⁶ ธนิก เลิศชาญฤทธ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์กรมหาชน, 2554), หน้า 63-64.

¹⁷ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว Culture and Tourism. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2555), หน้า 18-21, 27.

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำเป็นต้องใช้การส่งเสริมการตลาดมาเป็นเครื่องมือในการขยายกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำเป็นใช้ส่วนผสมของการส่งเสริมการตลาดมาช่วยดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างยิ่งของการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม¹⁸

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในแวดวงการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง โดยมีนักวิชาการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย เช่น ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่า การท่องเที่ยวเน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และวิถีชีวิตผู้คน หรือสามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยว เพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับ มามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่างๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพาไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ขณะที่ ราณี อธิชัยกุล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าหมายถึงการท่องเที่ยวเพื่อชมหรือสัมผัส ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ได้แก่ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ภาษาและวรรณกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี และการละเล่นต่างๆ ส่วน รลิกา อังกูร ได้ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามของศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีความวิจิตรอลังการ และแตกต่างจากชนชาติอื่น เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว และพะยอม ธรรมบุตร ได้ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวมักจะให้ความสนใจ เรื่องวิถีชีวิต มรดกวัฒนธรรม ศิลปะ อุทยานกรรม และกิจกรรมนันทนาการของชุมชนท้องถิ่น โดยนักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้า หัตถกรรม พิพิธภัณฑสถานทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ

¹⁸ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-21, 27.

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงหมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคม และสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของไทยปัจจุบัน

ปัจจุบันทั่วโลกต่างให้ความสนใจกับการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวทุกประเภทรวมถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้ หลักการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีอยู่ 8 ข้อ คือ

1. คำนึงถึงการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานอย่างประหยัดและชาญฉลาด โดยสัมพันธ์กับคุณค่าทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ลดการบริโภคและการใช้ทรัพยากร ด้วยการวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ หลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรหายาก ให้มีการใช้ทรัพยากรทดแทน รวมถึงการวางแผนการจัดการของใช้แล้วและขยะหรือสิ่งปฏิกูล โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
3. ส่งเสริมกิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายในท้องถิ่นหรือบริเวณใกล้เคียงแหล่งท่องเที่ยว
4. ให้ความร่วมมือกับองค์กรหน่วยงานอื่นๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นเพื่อสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว
5. ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือชุมชนด้วยการประชาสัมพันธ์ เงินทุน สร้างกิจกรรมการฝึกอบรมและการตลาด
6. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้วยการฝึกอบรมเฉพาะด้านอบรมภาคทฤษฎี อบรมความรู้ด้านวัฒนธรรม และศิลปะประเพณีต่างๆ
7. จัดทำฐานข้อมูลพื้นฐาน หรือคู่มือท่องเที่ยว เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว
8. จัดการประเมินผลหรือวิจัยถึงผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยว และวัดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

เป็นแนวคิดสืบเนื่องจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ได้กระจายไปยังวงการต่างๆ รวมทั้งการท่องเที่ยวด้วยทั้งนั้น จะเห็น หมายถึงการท่องเที่ยวที่ตอบสนองของความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาทรัพยากรของอนุชนรุ่นหลังด้วย หรืออีกในความหมายหนึ่งจากราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมาย คือการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรที่มีคุณค่า เพื่อสามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในการรองรับการขยายตัวและการเจริญเติบโตของแหล่งท่องเที่ยว
2. การบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมดูแลพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว
3. การปรับปรุงปะปนฟูแหล่งท่องเที่ยวมิให้เกิดความเสื่อมโทรม
4. การดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้แก่นักท่องเที่ยว
5. การกำหนดแผนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ปัจจุบันนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นแนวคิดของการบูรณาการ และการเกิดจากความร่วมมือเพื่อจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ซึ่งทำให้ชุมชนและท้องถิ่นได้รับความสนใจ ในฐานะเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ เพราะเกิดจากความตระหนักในด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะเป็นแหล่งที่เกิดรายได้ที่สำคัญ แต่การจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา โดยเกิดจากภาครัฐและเอกชนมักจะเกิดปัญหาตามมา ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคน และชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่เมื่อภาครัฐและเอกชนได้มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างบูรณาการที่ชัดเจน เช่นการท่องเที่ยวประเทศไทยได้กำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อนำไปส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมอย่างสมดุลมากขึ้น เป็นต้น ชุมชนและท้องถิ่นได้มีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้มีโอกาสเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้มีการจัดทำโครงการต่างๆ ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องและ

เชื่อมโยงกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น โครงการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งเกิดจากการสนับสนุนให้นำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรของชุมชน หรือการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการนำเสนอ ปัจจุบันการเกิดแนวคิด “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (Community Based Tourism) ขึ้นเพื่อให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวได้หลากหลาย อาทิ

ประเภทของการท่องเที่ยว

1. การท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์การเดินทาง

1.1 การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Internal Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่ในประเทศ และภูมิภูลำเนาของประเทศ ที่เดินทางไปยังท้องถิ่นต่างๆ

1.2 การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International tourism) เป็นการท่องเที่ยวออกจากภูมิภูลำเนาของตนไปยังต่างประเทศ

2. การท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของการเดินทางได้แก่

2.1 เพื่อการพักผ่อน (Leisure Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่หลีกหนีจากการใช้ชีวิตประจำวัน ในรูปแบบที่เรียบง่าย สบาย ไม่ซับซ้อน เพื่อเป็นการพักผ่อนและผ่อนคลาย

2.2 เพื่อธุรกิจ (Business Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่พร้อมกับการทำงานแต่อาจมีเวลาหรือว่างเว้นจากการทำงานเพื่อท่องเที่ยว

2.3 เพื่อความสนใจพิเศษเป็นการท่องเที่ยวที่เดินทางที่เกิดจากความสนใจของนักท่องเที่ยว

2.3.1 การท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับธรรมชาติ ชื่นชมความงามของธรรมชาติ รวมไปถึงศึกษาแหล่งธรรมชาติต่างๆ

2.3.2 การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง (Sport and Entertainment) เป็นการท่องเที่ยวทั้งความบันเทิงและการออกกำลังกาย

2.3.3 การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี

2.3.4 การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและประชุมสัมนา (Business and Convention Tourism) การเดินทางที่มีการติดต่อธุรกิจและการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวตามการจัดการ

3.1 การท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Convention Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการให้บริการความพึงพอใจและปริมาณของลูกค้า โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบในด้านลบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

3.2 การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้คงไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้เกิดสภาพ การปรับปรุงคุณภาพของธุรกิจท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

3.2.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความเพลิดเพลินจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีทั้งความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น แหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

3.2.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Culture Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นในชุมชนเล็กๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม หรืองานประเพณี ทำให้ได้เรียนรู้ถึงความเชื่อ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว

เป็นการศึกษาเรียนรู้ในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวที่เป็นตัวตัดสินใจของนักท่องเที่ยว เพื่อที่ทางรัฐบาล เอกชน และวิสาหกิจจะได้วางแผนในการพัฒนา และปรับปรุงรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เป็นไปตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resources) ทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้นเกิดจากสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้น รวมถึงงานประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว

2. ความปลอดภัย (Security) ในการท่องเที่ยวสิ่งที่นักท่องเที่ยวจะต้องคำนึงที่มากที่สุด คือความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่างๆ ของนักท่องเที่ยว และหากแหล่งท่องเที่ยวไม่มีความปลอดภัยที่ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกที่จะไม่เดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่นั้นๆ เช่น การท่องเที่ยว 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบที่ปรากฏเป็นข่าว ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวไม่เลือกที่จะเดินทางไปท่องเที่ยว 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนั้นสถานที่ต่างๆ ควรมี

มาตรฐานของการรักษาความปลอดภัยที่มีประสิทธิภาพ เพื่อในการสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยว

3. สิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานต่อการท่องเที่ยว คือ โดยปกติทางรัฐบาลจะเป็นผู้ลงทุน ในเรื่องการคมนาคม ถนน สะพาน สนาม สถานีรถไฟ ระบบสาธารณูปโภค อุปโภค ระบบการสื่อสาร และรวมถึงการขยายเส้นทางการคมนาคม ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเยือน สิ่งอำนวยความสะดวกจะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้โดยง่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประสิทธิภาพที่ส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยวเป็นได้ด้วยความสะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และประหยัดเวลา เช่น สนามบินสุวรรณภูมิ ที่เป็นสนามบินที่มีความทันสมัย ปลอดภัย และสะดวกในด้านคมนาคม ในความสะดวกสบายสนามบินสุวรรณภูมิ ภายในสนามบิน เช่น ร้านอาหาร หลากหลาย ห้องน้ำที่เพียงพอต่อผู้โดยสาร การให้บริการข้อมูลแก่ผู้โดยสาร เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วถือว่าเป็นปัจจัยสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เลือกเข้ามาใช้บริการ

4. การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ (Advertising and Public Relation) ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการขยายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพราะจะทำให้เป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยว จึงทำให้นักท่องเที่ยวได้มาเยือนที่นั่นๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวที่ประเทศไทยที่มีการประชาสัมพันธ์ แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวภายในประเทศให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติได้เดินทางท่องเที่ยว

5. ความนิยมในการท่องเที่ยว ปัจจุบันนี้ความนิยมในการท่องเที่ยวมีความสูงมากขึ้นเพราะผู้คนมีรายได้ค่อนข้างสูงขึ้น จึงทำให้ผู้ที่รักการเดินทางการท่องเที่ยวสามารถจัดรายได้เพื่อการท่องเที่ยวได้ดีขึ้น โดยประกอบการนิยมของผู้คนในช่วงระยะเวลานั้นๆ

6. สถานะเศรษฐกิจ ในขณะการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจนั้นถือว่าเป็นตัวกระตุ้นกระแสของการเดินทางให้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง เพราะถ้าหากระบบเศรษฐกิจดีประชากรก็จะมีรายได้มากขึ้น ก็จะกระตุ้นให้ผู้คนออกไปใช้จ่ายและเดินทางและท่องเที่ยวที่เหมาะสมกำลังในการใช้จ่าย

ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1. **เพิ่มพูนความรู้และเปิดโลกทัศน์ใหม่** การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่หรือในบริเวณที่มีคุณค่าและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้กับผู้เข้าชมได้ เช่น การเข้าชมโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมที่มีความสวยงามทางศิลปะแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา และร่วมไปถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนและวัฒนธรรมที่หลากหลายจากท้องถิ่น

2. **การสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม** การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมถือเป็นข้อสำคัญต่อการเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

3. **อนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ** ปัจจุบันนี้ประเทศไทยประสบปัญหาในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยจะเห็นได้จากเยาวชนไทยได้ให้ความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาได้น้อยลง จึงทำให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้หันเข้าฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของไทยกลับมาอีกครั้ง โดยมีการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีค่าและสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆ ให้สืบทอดคงอยู่ต่อไป

4. **สร้างรายได้ให้กับชุมชนและจังหวัด** การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีการดำเนินการที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างมาก จึงทำให้เงินตราเข้าประเทศมากที่สุด เมื่อเทียบกับรายได้จากหน่วยงานอื่นๆ

ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ช่วยในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนจึงทำให้วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ของประเทศได้อย่างหนึ่ง เช่น ประเทศเกาหลีใต้ที่มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรม เทคโนโลยี การท่องเที่ยว และภาพยนตร์ซีรีส์ต่างๆ ของเกาหลีใต้ สิ่งเหล่านี้จึงได้รับความสนใจที่จะเข้าไปท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบันชุมชนมีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับความสนใจจากองค์กรชุมชนหลายแห่ง จึงมีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายพันธมิตร เพื่อให้ความช่วยเหลือ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยชุมชนมีบทบาทในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแต่ละชุมชนก็มีโอกาสนำเสนอเรื่องราว จุดเด่นและเอกลักษณ์ของตน เพื่อเสนอตัวอย่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนใน 3 รูปแบบคือ

1. การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน
2. การจัดการท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์โดยชุมชน
3. การจัดการท่องเที่ยวชุมชนโบราณโดยชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ตอบสนองกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมทรัพยากรด้านชาติพันธุ์เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะความแตกต่างตั้งแต่กายภาพด้านร่างกาย การแต่งกาย ภาษา และการดำเนินชีวิต การท่องเที่ยวด้านชาติพันธุ์และวิถีชีวิตจึงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งต่างประเทศและในประเทศเสมอมา การท่องเที่ยวประเภทนี้ทราบจนปัจจุบันมีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างผลด้านบวกต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหลากหลายมิติทั้งในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณี ทำให้เจ้าของวัฒนธรรมตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีและร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมและนักท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยในการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และยังเป็นการใช้ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ปัญหาซึ่งเกิดจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ทำให้เกิดปัญหาหลากหลาย เช่น ปัญหาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ซึ่งถือว่าตามไม่ทันความเจริญเติบโตของการท่องเที่ยว บุคลากรจำนวนมากยังไม่มีคุณภาพตามมาตรฐานสากลขาดแคลนบุคลากรด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องภาษาต่างประเทศ และวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว

ปัญหาที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ผ่านมามีหลากหลาย โดยมีการประเมินว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่ในด้านลบ คือ

1. มัคคุเทศก์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวได้เข้าไปชักนำ หรือทำให้รูปแบบของวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากเดิม เพื่อเรียกร้องความสนใจจากนักท่องเที่ยวโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง จึงทำให้ความเป็นประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เริ่มสูญหาย หรือจางหายไป ซึ่งถือว่าเป็นการทำลายศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมากที่สุด

2. การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนมากยิ่งขึ้น จึงทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของสถานที่และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3. นักท่องเที่ยวมีการนำเอาวัฒนธรรมของตนเข้ามาเผยแพร่ ซึ่งทำให้เด็กและเยาวชนมีการลอกเลียนแบบ และทำให้ส่งผลต่อชุมชน และสังคมได้เช่นกัน

4. การนำศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในจุดมุ่งหมายเพื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวมากเกินไปจนลืมรากเหง้าของตนเอง จึงก่อให้เกิดผลการทบในเชิงลบมากกว่า

5. ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ระหว่างเจ้าของท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว

6. ปัญหาการใช้พื้นที่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน ที่มีการบุกรุกพื้นที่ ทำลายทัศนียภาพและความงดงามของโบราณสถาน เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

7. ปัญหาพื้นฐานและสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์คือ การที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาชมศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรม ส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อชุมชนคือ ด้านภาษา

8. ปัญหาการใช้ศาสนา ความเชื่อและประเพณี ที่คาดว่าจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมใหม่ บางวัฒนธรรมอาจถูกลดคุณค่าดั้งเดิมตามความเชื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามในสังคม

9. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น อาจนำปัญหาสู่ชุมชนชาวของวัฒนธรรมซึ่งปัญหานี้เกิดจากชุมชนท้องถิ่นถูกกีดกันโดยไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนของภาครัฐและเอกชน หรือแม้กระทั่งคนนอก นักธุรกิจ จึงทำให้วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

2.2.3 ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองหรือทฤษฎีคอนสตรัคชันนิสซึม (Constructionism)

เป็นทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีของความรู้ (Theory of Knowledge) เป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองทฤษฎีคอนสตรัคชันนิสซึม มีสาระสำคัญที่ว่า ความรู้ไม่ใช่มาจากการสอนของครูหรือผู้สอนเพียงอย่างเดียว แต่ความรู้จะเกิดขึ้นและถูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียนเอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by doing)

เพียเจต์ (Jean Piaget) นักจิตวิทยาชาวสวิสผู้มีชื่อเสียงมากกล่าวว่า เป็นทฤษฎีแต่ความรู้จะเกิดขึ้นและสร้างขึ้นโดยผู้เรียนเอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by doing) นอกจากนั้นมองลึกลงไปถึงการพัฒนาการของผู้ศึกษาในการเรียนรู้ซึ่งจะมีมากกว่าการได้ลงมือปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปฏิริยาระหว่างความรู้ในตัวของผู้เรียนเอง ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายนอก หมายความว่า ผู้เรียนจะสามารถเก็บข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและเก็บเข้าไปเป็นโครงสร้างของความรู้ภายในสมองของตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถเอาความรู้ภายในที่ตนเองมีอยู่แล้วแสดงออกมาให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ ซึ่งจะเกิดเป็นวงจรต่อไปเรื่อยๆ ได้ คือ ผู้ศึกษาจะเรียนรู้เองจากประสบการณ์สิ่งแวดล้อมภายนอก แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นกลับเข้าไปบันทึกในสมองผสมผสานกับความรู้ภายในที่มีอยู่ แล้วแสดงความรู้ออกมาสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก ดังนั้นในการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (Learning by doing) จะได้ผลดีถ้าหากว่าผู้เรียนเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสำคัญในสิ่งที่เรียนรู้ และสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่า (รู้ว่าตนเองได้เรียนรู้อะไรบ้าง) และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ซึ่งทั้งหมดจะอยู่ภายใต้ประสบการณ์และบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้นั่นเอง

ซีมัวร์ พาร์เพิร์ต (Seymour Papert) และศาสตราจารย์ มิทเชล เรสแนก (Mitchel Resnick) มีความเห็นว่า ได้ให้ความเห็นว่า ทฤษฎีการศึกษาการเรียนรู้ ที่มีพื้นฐานอยู่บนกระบวนการการสร้าง 2 กระบวนการด้วยกัน

สิ่งแรก คือ ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นด้วยตนเอง ไม่ใช่รับแต่ข้อมูลที่หลั่งไหลเข้ามาในสมองของผู้เรียนเท่านั้น โดยความรู้จะเกิดขึ้นจากการแปลความหมายของประสบการณ์ที่ได้รับ

สิ่งที่สอง คือ กระบวนการการเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพมากที่สุด หากกระบวนการนั้นมีความหมายกับผู้เรียนคนนั้น

นอกจากนี้ เพียเจต์ ยังอธิบายว่าพัฒนาการเกี่ยวกับความคิด ความเข้าใจของบุคคลนั้นเกิดจากการที่บุคคลพยายามจะปรับตัวให้อยู่ในสถานะสมดุลเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การปรับตัวนี้บุคคลจะใช้กระบวนการ 2 อย่าง คือ กระบวนการที่ เพียเจต์ เรียกว่า การดูดซึม หรือการกลมกลืน (assimilation) และการปรับความแตกต่าง (accommodation)

1. การดูดซึม (assimilation) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อได้พบหรือปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆที่ไม่มีอยู่ในสมองตนเอง บุคคลจะรับหรือดูดซึมเก็บเข้าไปไว้เป็นความรู้ใหม่ของตน

2. การปรับความแตกต่าง (accommodation) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อได้พบหรือปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆที่สัมพันธ์กับความคิดเดิมที่มีอยู่ในสมอง บุคคลจะเริ่มปรับความแตกต่างระหว่างของใหม่กับความคิดเดิมจนเกิดความเข้าใจว่าควรจะทำอย่างไรกับสิ่งใหม่นี้ และเมื่อใดที่บุคคลสามารถปรับความคิดเดิมให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆได้ บุคคลจะอยู่ในสภาวะสมดุล แต่เนื่องจากบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นกระบวนการทั้ง 2 อย่าง จึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

โดยสรุปว่า ทฤษฎีเป็นการเรียนที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ ไม่ใช่เป็นผู้รับอย่างเดียว ความรู้เกิดขึ้นจากการสร้างขึ้นด้วยผู้เรียนเอง ไม่ใช่เกิดขึ้นจากครูหรือผู้สอน โดยความรู้ที่ได้นั้นจะต้องรวมถึงปฏิริยาระหว่างความรู้ในตนเอง ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายนอก หมายความว่าบุคคลสามารถเก็บข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและเก็บเข้าไปสร้างเป็นโครงสร้างของความรู้ในสมองตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถเอาความรู้ภายในที่มีอยู่แล้วแสดงออกมาให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ ซึ่งจะเป็นวงจรต่อไปเรื่อยๆ คือ บุคคลจะเรียนรู้เองจากประสบการณ์สิ่งแวดล้อมภายนอก แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นกลับเข้าไปในสมองผสมผสานกับความรู้ภายในที่มีอยู่แล้วแสดงความรู้ออกมาสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก¹⁹

2.2.4 ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญานิยม (Constructivism)

มีหลักการที่สำคัญว่า เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วย ผู้เรียนสามารถสร้างความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง, การเรียนรู้สิ่งใหม่ขึ้นกับความรู้เดิมและความเข้าใจที่มีอยู่ในปัจจุบัน, การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้, การจัดสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่คล้ายคลึงกับชีวิตจริง ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายเป็นต้นโดยมีความเชื่อพื้นฐานมาจาก 2 แหล่งคือ

¹⁹ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, จิตวิทยาและวิทยาการการเรียนรู้, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัย. 2555), หน้า 10-17.

1. เป็นทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญานิยมที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการของพือาเจต์ทฤษฎีนี้ถือว่าผู้เรียนเป็นผู้กระทำ (active) และเป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นในใจเอง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีบทบาทในการก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางพุทธิปัญญขึ้น เป็นเหตุให้ผู้เรียน ปรับความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ให้เข้ากับข้อมูลข่าวสารใหม่ จนกระทั่ง เกิดความสมดุลทางพุทธิปัญญา หรือเกิดความรู้ใหม่ขึ้น

2. เป็นทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการของวิก็อตสกีซึ่งถือว่าผู้เรียนรู้สร้างความรู้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นๆ (ผู้ใหญ่หรือเพื่อน) ในขณะที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรืองานในสถานะสังคม (Social Context) ซึ่งเป็นตัวแปรที่สำคัญและขาดไม่ได้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทำให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจเดิมให้ถูกต้องหรือซับซ้อนกว้างขวางขึ้น

โดยมีความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญานิยม คือ

1. ผู้เรียนสร้างความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง
2. การเรียนรู้สิ่งใหม่ขึ้นกับความรู้เดิมและความเข้าใจที่มีอยู่ในปัจจุบัน
3. การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้
4. การจัดสิ่งแวดล้อมกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับชีวิตจริง ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย²⁰

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

(1) สรัสวดี อ๋องสกุล หนังสือชื่อ “ประวัติ - ตำนานลำปางในชื่อเขลางค์นคร ลัมภักปะนคร กุกกุณนคร นครลำปางในหนังสือต่างๆ ที่พอหาได้” กล่าวว่าประวัติความเป็นมาจังหวัดลำปาง” เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์จังหวัดลำปางได้เริ่มขึ้นสมัยศรีบุญไชยเนื่องจากหลักฐานศิลาจารึก พงสาวดาร และตำนาน เช่น ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และพงสาวดารโยนก มีการกล่าวถึงจริงเกี่ยวกับ “เมืองลำปาง” ในเอกสารต่างๆ โดยมีการแบ่งช่วงการพัฒนาของความเป็นเมืองได้ 3 สมัย ตามลำดับ คือ

²⁰ สุรางค์ ไคว่ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 212-218.

1. เมืองลำปาง (สมัยศรีสุโขทัย) สร้างขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 13 สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1204 โดยสุพรรณภูมิและพราหมณ์ เพื่อเป็นราชธานีของเจ้านันตยศโอรสของพระนาง จามเทวี แห่งศรีสุโขทัยขอให้ช่วยสร้างเมือง สุพรรณภูมิได้เลือกชัยภูมิที่เหมาะสมจึงสร้างเมืองขึ้นบน ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ตามแบบอย่างเมืองศรีสุโขทัย คือเป็นรูปทรงหอยสังข์ แล้วจึงขนานนาม ว่า “เขลางค์นคร” ต่อมาได้มีการขยายเมืองออกไป กำแพงเมืองชั้นล่างเป็นคันดินสามชั้น ชั้นบน เป็นอิฐสันนิษฐานว่าสร้างต่อเติมขึ้นภายหลัง ปุชนิยสถานที่สำคัญได้แก่ วัดพระแก้วดอนเต้า นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่งได้แก่ วัดอุโมงค์ (วัดร้าง) ส่วนวัดที่อยู่นอกกำแพง เมืองได้แก่ วัดป่าพร้าว วัดพันเชิง วัดกู่ขาว วัดกู่แดง และวัดกู่คำ²¹ เป็นต้น

2. เมืองลำปาง (สมัยล้านนาไทย) เมื่อปี พ.ศ. 1824 พระเจ้ามังรายได้แผ่ขยาย อำนาจเข้ามาครอบครองแคว้นล้านนา และขยายการปกครองเข้าสู่ศรีสุโขทัยและเขลางค์นครซึ่งมี การเกิดชิงเมืองสมัยพญาเบิก ราวปี พ.ศ. 1838 เมืองลำปาง (สมัยล้านนาไทย) ตั้งอยู่ในตำบลเวียง เหนืออยู่ถัดจากเมืองลำปาง (สมัยศรีสุโขทัย) ลงมาทางใต้เป็นเมืองที่ก่อกำแพงด้วยอิฐ นอกจากนี้ ยังมีโบราณสถานสำคัญคือ วัดปงสนุก²² เป็นต้น

3. เมืองลำปาง (สมัยรัตนโกสินทร์) เป็นสมัยที่เมืองลำปาง (สมัยล้านนาไทย) สวามิภักดิ์ต่อกองทัพไทย หลังจากได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ได้รวบรวมผู้คนที่จะจัดกระจาย บริเวณชายแดนมาอยู่ในเมือง ตามนโยบายที่เรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ในระยะนี้ เรียกว่า “นครลำปาง” ได้ย้ายเมืองมาทางฝั่งตะวันออก หรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำวัง สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2351 ในสมัยเจ้าหอคำวงศ์ทิพย์ โบราณสถานที่สำคัญได้แก่ หออะม็อก (หอปืนใหญ่โบราณ) วัดกลางเวียง หรือวัดบุญวาทย์วิหาร วัดน้ำล้อม และวัดป่าไค้²³ เป็นต้น

(2) อนุรักษ์ จันทวิษณุหนังสือชื่อ “พระบรมสารีริกธาตุ” กล่าวว่าพระธาตุ หมายถึง ปุชนิยวัตถุที่สร้างขึ้นสำหรับบรรจุอัฐิธาตุ (กระดูก) และสิ่งอันเกี่ยวเนื่องกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในการสักการบูชาของเหล่ามนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ในการรำลึกถึง พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงมีต่อมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีคุณลักษณะ

²¹ ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติ-ตำนานลำปางในชื่อเขลางค์นคร ล้มกับปะนกร ถูกกฎหมาย นครลำปางในหนังสือต่างๆ ที่พอหาได้, (ลำปาง : หจก. ลำปางบรรณกิจพริ้นติ้ง, 2553), หน้า 5-6.

²² ไพโรจน์ ไซเมืองขึ้น, ลำปาง : เมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ, (ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง, 2544), หน้า 9-10.

²³ ชมนัส เทียนวิบูลย์, จังหวัดลำปาง, (ลำปาง : โรงเรียนลำปางกัลยาณี, 2525), หน้า 1-2, 8-10.

เป็นที่แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป โดยมีลักษณะคล้าย “ธาตุ” ถ้าหากมองโดยไม่สังเกตให้ดีแล้วก็คล้าย กรวด หิน แก้ว และเพชร²⁴ ส่วน “พุทธเจดีย์” หรือที่เราเรียกสั้นๆว่า “เจดีย์” คือ สิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อระลึกนึกถึงต่อพระพุทธเจ้าและพระรัตนตรัย ยังแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ธาตุเจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
2. บริโกตเจดีย์ หมายถึง สถานที่ที่เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์
3. ธรรมเจดีย์ หมายถึง พระธรรมคัมภีร์ในพุทธศาสนา เป็นสิ่งแทนคำสอนของพระพุทธเจ้า
4. อุเทสิกเจดีย์ หมายถึง สถานที่หรือสิ่งของที่สร้างขึ้น

(3) **เชียรชาย อักษรดิษฐ์บทความชื่อ “ฮอมภูมิ 1 รวบรวมความรู้ภูมิปัญญา วิถีไทย”** กล่าวไว้ว่า คติความเชื่อในการสร้างพระธาตุ มีความเกี่ยวเนื่องกับพระธาตุ ส่วนมากพระธาตุได้คิดมาจากเนินฝังศพ และต่อมาได้วิวัฒนาการจากเนินฝังศพธรรมดา กลายมาเป็นพระธาตุสูงตระหง่าน และได้วิวัฒนาการแตกต่างกันออกไปตามความนิยมในประเทศนั้นๆ²⁵ พระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อและมีการนับถือพระธาตุ เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งกว่าวัตถุมงคลอื่นๆ และทุกประเทศไม่ว่าจะนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือมหายาน ล้วนแล้วมีพระบรมสารีริกธาตุด้วยกันทั้งนั้น ถ้าว่าโดยความสำคัญแล้ว พระธาตุนับว่ามีความสำคัญมากในการประกาศศาสนา เพราะมีพลังในการดึงดูดศรัทธาของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส และผู้ที่เลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไป เช่นที่ลังกาวิปถิว่าพระธาตุเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญ ยิ่งกว่าปูชนียวัตถุอื่นในพระพุทธศาสนา²⁶ การสร้างพระธาตุในล้านนามีการนำเอาคติความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาและคติจักรวาลแบบพุทธศาสนาเถรวาท โดยสังคมไทยมีระบบความเชื่อจักรวาลมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางที่มีอิทธิพลต่อประเพณี และวิถีชีวิต เพื่อต้องการให้สังคมได้ปฏิบัติช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของวัฒนธรรมทางความคิดและทางปฏิบัติให้แก่สังคม เป็นการปรับประเพณีความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติในระดับสังคมเมืองให้เข้ากับสังคมชนบท เกิดเป็นลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกันระหว่างเชื้อชาติในระดับรัฐต่อรัฐและความแตกต่างทางความคิดอื่นๆ จึงทำให้เกิดความซับซ้อน

²⁴ ญัตติภัทร จันทวิช, พระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2539), หน้า 3-5.

²⁵ สมหมาย เปรมจิตต์, พระเจดีย์ในล้านนาไทย : งานวิเคราะห์และอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 4-5.

²⁶ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2532), หน้า 12-15.

ทางด้านความคิดซึ่งอยู่ภายใต้อุดมการณ์ของความมุ่งหมายที่จะทำให้พื้นที่บริสุทธิ์ ด้วยการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่จากการกำหนดบทบาทหน้าที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้น เพื่อป้องกันปฏิบัติยัธยื้อ หรือพิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นๆ ไปพร้อมๆ กัน จึงสรุปได้ว่าคติจักรวาลได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างบ้านเมือง สร้างพุทธสถาปัตยกรรมการประดับตกแต่งภาพและจิตรกรรม²⁷

(4) จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา หนังสือชื่อ “พระเจดีย์เมืองเชียงแสน” กล่าวว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นการศึกษาพระธาตุ ในทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ศึกษาถึงรูปแบบของพระธาตุ คือการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งก่อให้เกิดเงื่อนไข และปัจจัย ที่ส่งผลต่อการสร้างรูปแบบพระธาตุ พระธาตุในจังหวัดลำปางที่ปรากฏหลักฐานมีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยทวารวดี ๒๕๐ ปี แบ่งตามรูปแบบเจดีย์ได้ 3 กลุ่ม

เจดีย์ทรงระฆัง เป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆัง บ้างก็เรียกว่าเจดีย์แบบลังกา เพราะเข้าใจว่าเป็นรูปแบบเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์แบบหนึ่งในศิลปะลังกา รูปแบบเจดีย์โดยส่วนรวมจะประกอบด้วย ส่วนฐานรองรับมาลัยเถา โดยมีองค์ระฆังเป็นส่วนสำคัญ เหนือ องค์ระฆังมีบัลลังก์ และส่วนยอดที่ประกอบ ด้วยโขนและปลี โดยเจดีย์ระฆังมีการพัฒนาการต่างกันในเรื่องความเชื่อและรสนิยม แบ่งได้ 3 กลุ่มคือ

เจดีย์ระฆังกลุ่มที่ 1 เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา จากศิลปะพม่า แบบพุกาม และพัฒนาไปเป็นรูปแบบของเจดีย์แบบพื้นเมืองล้านนา โดยมีลักษณะเด่นของเจดีย์ในกลุ่มนี้คือ ฐานฐานบัวในผังกลมหรือผังแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น และส่วนฐานเขียงสี่เหลี่ยมรับฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่ยกเก็จ

เจดีย์ระฆังกลุ่มที่ 2 เจดีย์ที่จากศิลปะสุโขทัย ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา ที่ได้เข้าสู่ล้านนา โดยมีลักษณะเด่นของเจดีย์ในกลุ่มนี้คือ ลักษณะมาลัยเถาแบบสุโขทัย และมีฐานปัทม์ยกเก็จแบบล้านนา

เจดีย์ระฆังกลุ่มที่ 3 เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ในรุ่นหลังราวพุทธศตวรรษที่ 24 โดยมีลักษณะเด่นของเจดีย์ในกลุ่มนี้คือ ส่วนฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่ยกเก็จเตี้ยซ้อนลดหลั่นกันรับองค์ระฆังที่ไม่มีบัลลังก์ ต่อด้วยปล้องโขน ปัทมบาท ปลีและฉัตรโลหะ²⁸

²⁷ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สอนภูมิ 1 รวบรวมความรู้ “ภูมิปัญญา วิถีไทย”, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พงษ์สวัสดิ์, 2547), หน้า 10-11.

²⁸ จิตรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงแสน, (เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2539), หน้า 11-43.

(5) สิทธิพร เนตรนิยม หนังสือชื่อ “พระธาตุ : กุสลักษณ์ในพุทธศาสนา” กล่าวว่า ประเพณีและพิธีกรรมในการสักการบูชาเมื่อชาวล้านนามีการศรัทธาในองค์พระธาตุ การรวมตัวกันทางสังคมและชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชนกำหนดร่วมกันขึ้น เพื่อการระลึกถึงประวัติศาสตร์หรือความสำคัญถึงพิธีกรรมของชาวล้านนา มีกิจกรรมและพิธีกรรม โดยเฉพาะการทำมาหากินในชีวิตประจำวันประเพณีเดือน 8 ของล้านนา ช่วงเดือนพฤษภาคม ถือเป็นช่วงเดือนของประเพณีขึ้นธาตุ เนื่องจากเดือนดังกล่าวเป็นช่วงเดือนที่ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ชาวล้านนามักจะเดินทางออกนอกพื้นที่ของตน เพื่อไปแสวงบุญตามพระธาตุต่างๆ ที่ตนและชุมชนนับถืออยู่ ซึ่งแน่นอนว่าพระธาตุที่ไปในโอกาสพิเศษเช่นนี้ ต้องเป็นพระธาตุสำคัญของเมือง โดยประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุคือ “ประเพณีสงฆ์พระธาตุในเดือนแปด (ล้านนา) อันเป็นประเพณีศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน มีลักษณะพิเศษ เพราะเป็นวันที่หลายหมู่บ้านมุ่งหน้ามาสรงน้ำพระธาตุองค์เดียวกัน” ดังนั้นการสงฆ์พระธาตุของท้องถิ่น จึงเป็นประเพณีร่วมของชุมชน เป็นความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีเครือข่ายใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านหรือหลายๆ หมู่บ้านรวมกันโดยการสงฆ์พระธาตุเป็นประเพณีของล้านนามานานมีทั้งที่สงฆ์โดยตรงที่ตัวพระธาตุและการสระสรงบูชาพระธาตุที่บรรจุภายใน เป็นการโยงยึดร่วมใจกันของคนจากหลายๆ ชุมชนให้รวมตัวกันมาการทำบูชาพระธาตุด้วยน้ำหอมเครื่องไหว้ ทุกคนจะรวมตัวกันถึงสายเชือกชักรอกหมอน้ำหอมขมิ้นส้มป่อยที่ทุกคนนำมาใส่รวมกันไว้ ชักขึ้นไปรดสรงถวายพระธาตุเป็นแถวไป ซึ่งทุกคนได้เข้าไปร่วมด้วยความเต็มใจพร้อมไปกับการอธิษฐานบูชา²⁹

2.3.2 งานวิจัย

1. สุวิภา พงษ์ป่วน วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน” กล่าวว่า ศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบของเจดีย์ในจังหวัดลำพูน จำนวน 123 องค์ โดยแบ่งเป็นเจดีย์ทรงกลมจำนวน 75 องค์ เจดีย์ปราสาทจำนวน 35 องค์และเจดีย์แบบพม่าจำนวน 13 องค์ เจดีย์มีอายุตั้งแต่สมัยแคว้นหริภุญไชย ถึงปัจจุบัน การศึกษาพบว่าการพัฒนาในรูปแบบของเจดีย์มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำพูน ทั้งด้านการปกครอง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม

²⁹ สิทธิพร เนตรนิยม, พระธาตุ : กุสลักษณ์ในพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : ธารปัญญา, 2552) , หน้า 116-117.

จากการศึกษาพบว่า เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มช่างหรือสละ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสละเวียง ซึ่งมีการสืบทอดการสร้างเจดีย์อย่างเป็นระบบรูปแบบเจดีย์มีระเบียบแบบแผน และ กลุ่มสละบ้าน ที่สร้างสรรค์รูปแบบจากเจดีย์ต้นแบบ คือ เจดีย์แบบหริภุญไชย เจดีย์ล้านนา และ เจดีย์แบบพม่า โดยการเลียนแบบ และการเลือกรับรูปแบบเพื่อนำมาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จากจำนวนของเจดีย์ที่สร้างหรือบูรณะขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา มีจำนวนมาก จึงเป็นช่วงสำคัญที่ได้มีการเปลี่ยนแปลง รูปแบบเจดีย์อย่างต่อเนื่องและมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน โดยวิธีการศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูนแต่ละกลุ่มได้แบ่งตามรูปแบบและอายุของเจดีย์ทุกช่วงเวลา 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2440-2540 ทำให้กำหนดระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเจดีย์

การพัฒนาการรูปแบบเจดีย์ในจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่เป็นการรับรูปแบบจากเจดีย์ต้นแบบ ดังนั้นการศึกษาด้านการพัฒนาการจึงเป็นการศึกษาด้านแนวคิดในการออกแบบ ทั้งการเลียนแบบหรือการเลือกรับ รูปแบบจากเจดีย์ต้นแบบ ของกลุ่มสละเวียง และสละบ้าน ในแต่ละช่วงเวลาภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่เกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์³⁰

2. สักดิลิทธิ การะเกด รายงานผลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระสถูปเจดีย์ใน อ.เมือง จังหวัดกำแพงเพชร” กล่าวว่าการศึกษาประวัติความเป็นมาของเมืองกำแพงเพชรสามารถ กล่าวว่าเมืองกำแพงเพชรมีแบบแผนศิลปกรรมที่เป็นของตนเอง จึงทำให้โบราณสถานของเมืองกำแพงเพชรมีลักษณะเด่นคือ นิยมใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุก่อสร้างบางแห่งศิลาแลงขนาดใหญ่แท่งเดียวตลอดใช้เป็นเสาอาคาร หรือก่อเป็นฐานเจดีย์แหล่งศิลาแลงที่นำมาก่อสร้างจะพบอยู่ทั่วไปในบริเวณอรัญญิกใกล้ๆ กับตัวโบราณสถาน การนำศิลาแลงมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง นับเป็นสิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการก่อสร้างของช่างกำแพงเพชรในอดีตและสะท้อนถึงการนำเอาวัสดุใกล้ตัวมาใช้ให้เป็นประโยชน์

³⁰ สุวิภา พงษ์ปวน, การศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541), หน้า 1-4.

จากการพัฒนารูปแบบจากการรับอิทธิพลจากแห่งอื่นจึงเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สามารถยืนยันคำกล่าวต่างๆ ข้างต้นได้เป็นอย่างดีจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจศึกษารวบรวมรูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ในเมืองกำแพงเพชร ซึ่งแต่ละองค์มีความแตกต่างไปตามปัจจัยต่างๆ เช่น ฝีมือช่าง ความคิด เทคนิค อิทธิพลจากแห่งอื่นที่สามารถเทียบเคียงทางศิลปกรรมตามนัยยะแห่งประวัติศาสตร์ได้อีกว่า แบบอย่างที่ปรากฏมีภูมิหลังมาอย่างไรเพื่อประโยชน์ของผู้สนใจศึกษา³¹

3. ชาญคณิต อวรรณ รายงานผลการวิจัยเรื่อง“แบบแผนสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม เจดีย์ทรงพม่า เมืองลำปาง” กล่าวว่าเจดีย์ทรงพม่า เมืองลำปางเจดีย์ทรงพม่า ปรากฏขึ้นศาสนสถานในสังคมเมืองลำปาง ในช่วง พ.ศ. 2400-2470 เนื่องจากการเข้ามาติดต่อทางด้านการเศรษฐกิจของกลุ่มชนชาวพม่าในสังคมเมืองลำปางแห่งนี้ ซึ่งเข้ามาในฐานะคนบังคับของอังกฤษ โดยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมการชักลากไม้ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำปางประกอบด้วย กลุ่มชาวพม่า มอญ ขาวตองสู้ และชาวไทยใหญ่ ภายใต้คติความเชื่อเรื่องการนับถือพระเกศาธาตุและความศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาวพม่า จึงปรากฏการบรรจุพระธาตุ ซึ่งอัญเชิญมาจากประเทศพม่ามาประดิษฐานในเจดีย์ทรงพม่าในเมืองลำปางแห่งนี้เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวพม่าและเป็นศูนย์รวมความศรัทธาตามวัฒนธรรมของชาวพม่าที่ยึดถือมานาน จากการศึกษาแบบแผนทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของเจดีย์ทรงพม่าเมืองลำปางนั้นพบว่า ลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบ่งเจดีย์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ เจดีย์แบบฐานแปดเหลี่ยมและเจดีย์แบบฐานสี่เหลี่ยม โดยเจดีย์แบบฐานแปดเหลี่ยมสร้างขึ้นตามคติความเชื่อในเรื่อง ทิศประจำ วันเกิดขึ้น 8 วัน และเจดีย์แบบฐานสี่เหลี่ยมนั้นสร้างขึ้นตามแบบแผนของเจดีย์ที่ปรากฏในประเทศพม่า ประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนระฆัง และส่วนยอด ในส่วนของลักษณะทางศิลปกรรมนั้น มีการประดับหุ้มคูหาประจำทิศทั้งสี่ด้าน ประดับด้วยรูปสัตว์หมีน้ำตก พนมดอกพุ่มข้าวบิณฑ์ ตัวสิงห์ และเจดีย์ทิศ นอกจากนั้นยังปรากฏลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ทรงพม่าอีกประการหนึ่งคือ การประดับตัวราหู ที่องครักษ์ การแขวนระฆังขนาดเล็กไว้รอบฉัตร และการประดับตัวนาคที่ก้านฉัตร³²

³¹ ศักดิ์สิทธิ์ การเกิด, การศึกษาพระสถูปเจดีย์ใน อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), หน้า 1-3.

³² ชาญคณิต อวรรณ, แบบแผนสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม เจดีย์ทรงพม่า เมืองลำปาง, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), หน้า 1-2.

5 สุทธิพงษ์ บุญศักดิ์ รายงานผลการวิจัยเรื่อง “ลายคุณโลหะ” กล่าวว่าวัฒนธรรมของศาสนาพุทธในล้านนาไทยนั้นมีความเข้มแข็งมาโดยตลอด พุทธศาสนาได้กลายเป็นชีวิตจิตใจส่วนหนึ่งของคนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากอาคาร สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา จะปรากฏหลงเหลือให้เห็นอยู่มากมาย องค์พระธาตุเจดีย์นั้นจะเป็นแกนหลักของชุมชน เป็นจุดศูนย์รวมของศรัทธามหาชน โดยเฉพาะพระธาตุเจดีย์ที่เป็นองค์คู่บ้านคู่เมืองด้วยแล้ว จะยังมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นอีก ประชาชนจะให้ความสำคัญกับองค์พระธาตุด้วยการห่มทอง

45

(ทองจังโก) เพื่อที่จะเน้นความสำคัญ ความสูงส่ง และความศักดิ์สิทธิ์ให้กับองค์พระธาตุและเจดีย์ ซึ่งในสมัยโบราณนั้นจะมีการดูแลลงบนแผ่นทองแล้วนำไปติดให้กับองค์พระเจดีย์ด้วย การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงลวดลายและเรื่องราวที่ปรากฏอยู่บนองค์พระธาตุและเจดีย์ นอกจากนั้นยังมีการทราบถึงบทบาทและกิจกรรมของคนในสังคมที่กระทำต่อองค์เจดีย์ที่หุ้มทอง และมีลายฉลุประดับอยู่ รวมทั้งทำให้เกิดการอนุรักษ์ บำรุงรักษาศิลปกรรมภายในวัด จากการวิจัยพระเจดีย์ 7 องค์ได้แก่ วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดชมพู วัดลำเกา วัดเชียงมั่น ลายดอกบัวหรือกลีบดอกบัว ซึ่งดอกบัวเป็นดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังพบลายพันธุ์พฤกษา เครื่องถ้วยต่างๆ ผลจากการวิจัยยังพบต่อไปอีกว่า ในปัจจุบันพระธาตุเจดีย์ที่มีการหุ้มทองจังโกในแบบโบราณนั้นจะลดน้อยลงไปทุกขณะ ผู้คนนิยมลอกเอาทองของเก่าออก แล้วนำแผ่นทองเหลืองที่มีขายในท้องตลาดมาติดแทน ประโยชน์ที่ได้รับก็คือ ได้รับทราบองค์ประกอบต่างๆ ของลวดลายที่ปรากฏอยู่บนองค์พระธาตุเจดีย์ในส่วนต่างๆ นอกจากนั้นยังได้เป็นแนวทางในการกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชน หรือ ประชาชนทั่วไปเกิดความสำนึกในคุณค่าศิลปวัฒนธรรม ที่ควรหวงแหน และอนุรักษ์ไว้เพื่อให้งานศิลปกรรมเหล่านี้คงอยู่คู่กับสังคมตลอดไป³⁴

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

³⁴ สุทธิพงษ์ บุญศักดิ์, ลายฉลุโลหะ, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533), หน้า 1-2.

2.4 กรอบแนวคิดการศึกษา

